

ДНЕВНИКЪ

(стенографски)

на

XVII-то обикновено Народно събрание.

Първа извънредна сесия.

XLI заседание, петък, 30 май 1914 г.

(Открито от председателя г. д-ръ Д. К. Вачовъ, въ 3 ч. 30 м. слѣдъ пладне)

Прѣдседателъ: (Звъни) Засѣданието се отваря. Г. секретарь ще прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители, за да се констатира кои отсъствуватъ.

Секретарь д-ръ В. Нейчевъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Мехмедъ Желалъ Абединъ, Захари Ангеловъ, Недѣлко Атанасовъ, Никола Атанасовъ, Иванъ Батаровъ, Тома Вълчевъ, Иванъ Гешовъ, Димитъръ Джанкардашлийски, Василь Димчевъ, Станчо Доневи, Бешко Дуновъ, Шакиръ Зюмриевъ, д-ръ Симеонъ Кехлибаровъ, Маринъ Ковачовъ, Ангелъ Кундалевъ, Тодоръ Лукановъ, Христо Марковски, Яковъ Матакиевъ, Никола Ненчовъ, Адамъ Нейчевъ, Петъръ Панайотовъ, Паскаль Паскалевъ, Венедиктъ Поповъ, Димитъръ Поповъ, Еджемъ Рухи, Илия Стоевъ, д-ръ Никола Стойчевъ, д-ръ Андрей Ходжовъ, Коста Ципорановъ, Крумъ Чапрашиковъ и х. Махмудъ Шукриевъ)

Прѣдседателъ: Отъ 243 народни прѣдставители отсъствуватъ 31, има налице 212. Стѣдователно, може да се пристъпи къмъ разглеждане на въпроситѣ, поставени на дневенъ редъ.

Прѣдседателството е разрѣшило слѣднитѣ отпуски:

На народния прѣдставитель г. Александъръ Пенчевъ — за утрѣ 31 май.

На народния прѣдставитель г. д-ръ Андрей Ходжовъ — 2-дневенъ отпускъ, начина отъ днесъ.

На народния прѣдставитель г. Димитъръ Джанкардашлийски — 3-дневенъ отпускъ, начина отъ днесъ.

На народния прѣдставитель г. Никола Ненчовъ — 1-дневенъ отпускъ, за днесъ.

И на народния прѣдставитель г. Бешко Дуновъ — 2-дневенъ отпускъ, за днесъ и утрѣ.

Постъпили сж въ Народното събрание слѣдующитѣ прѣдложения и законопроекти:

Отъ Министерството на вътрѣшнитѣ работи и народното здраве, законопроектъ за прѣвърщане на с. Бѣла-Слатина въ градъ.

Отъ Министерството на желѣзницитѣ, почитѣ и телеграфитѣ, прѣдложение за одобрение радиотелеграфната конвенция, подписана въ Лондонъ на 5 юлий 1912 г., съ приложение на правилника ѝ.

Постъпила е интерпелация отъ парламентарната група на обединената работническа социалъ-демократическа партия до г. министъръ-прѣдседателя и министъръ на вътрѣшнитѣ работи и народното здраве. Да я чета ли?

К. Лулчевъ: Прочетете я.

Прѣдседателъ: Тя ще влѣзе въ протокола.

К. Лулчевъ: Макарь.

Прѣдседателъ: Много мъчно се чете.

К. Лулчевъ: Това е една интерпелация, която се отнася до изстѣпленията, извършени онзи день тукъ въ София.

Министъръ-прѣдседател д-ръ В. Радославовъ: Отъ кого извършени?

К. Лулчевъ: Изстѣпленията при „Модерния театър“.

Министъръ-прѣдседател д-ръ В. Радославовъ: Изстѣпленията? Браво. Съ туй ще се отличимъ много. Съжалявамъ само, че не мога веднага да Ви отговоря на тази прѣкрасна интерпелация.

К. Лулчевъ: Ние ще искаме по-скоро да се постави на дневенъ редъ, за да се взематъ мѣрки противъ тия работи.

Министъръ-прѣдседател д-ръ В. Радославовъ: Ще вземемъ мѣрки.

Министъръ П. Пешевъ: Вие вземате участие въ тѣхъ.

К. Лулчевъ: Не прилича така да говори единъ министъръ.

Х. Бояджиевъ: Ще докажемъ, че вашъ широкъ социалистъ държеше рѣчь на тѣлпата.

К. Лулчевъ: Това е вашиятъ „Националенъ съюзъ“, който си носи фирмата отъ здание на здание.

Х. Бояджиев: Вие сте начело на всички размирици! Вие ги организирате.

Прѣдседателъ: Моля, пазете тишина, г-да.
(Ето интерпелацията:)

„Въпрѣки официалнитѣ изявления на г. министър-прѣдседателя, че властта взема всички мѣрки за прѣкрътиване буйствата на тълпите противъ гърците, послѣднитѣ продължаватъ да се обръщатъ въ единъ вандализъмъ, позорящъ цѣлата нация. Въ столицата на България почти всѣка вечеръ буйствуващи тълпи систематично нападатъ грѣцки заведения, разбиватъ ги, нанасятъ голѣми поврѣди на зданията и дори се отправятъ на явенъ грабежъ. Макаръ г. министър-прѣдседателъ да декларира въ Народното събрание, че е взелъ всички мѣрки за гарантиране имота и живота на всички граждани, безъ разлика на народностъ, веднага слѣдъ неговата декларация, снощи, 25 май, сж се повторили отново буйствата на тълпите, които сж нападнали „Модерния театър“ и други грѣцки магазини, разбили сж ги, трошили сж маси и столове и др., нанесли сж материални поврѣди, почти необезпокоявани отъ никого. Споредъ разкази на очевидци, докато се е извършвало нападенето, полицията е стояла спокойна, зрителка и чакъ когато прѣстѣпленията сж били констатирани, се е потрудила съ кавалерия да разгони събраното множество.

„Постоянно повторяне на подобни вандализми, както въ столицата, така и въ провинцията, въ течение на едно кѣсо врѣме, иде да създаде убѣждението, че тѣ сж плодъ на една систематична подготовка и че буйствующитѣ тълпи не биха имали тая смѣлостъ, ако не бѣха покровителствувани и толерирани отъ малкитѣ и голѣми органи на властта.

„Тѣзи изстѣпления въ никой случай не докарватъ до цѣлята, която имъ се поставя — да въздѣйствуватъ върху измѣнение положението на българитѣ въ грѣцка територия — напротивъ, тѣ ще направятъ положението на тия нещастници още по-тежко. Шовинизмътъ на съседното грѣцко кралство ще се засили и ще се отговори съ още по-грозни изтѣпления спрѣмо нашитѣ сънародници въ Македония.

„Ние, които се застъпваме за правата и еднаквото третиране на всички български граждани, безъ разлика на народностъ, най-енергично протестираме противъ безгрижието на властта, което способствува изстѣпленията, и запитваме г. министър-прѣдседателя:

„Не смѣта ли за необходимо да се взематъ бързи и ефикасни мѣрки за въдворяване редъ, за гарантиране свободата и правата на гражданитѣ, за прѣкрътиване буйствата на уличнитѣ тълпи, както и за наказание на виновнитѣ лица и органитѣ на властта.“

Прѣдседателъ: Г. военниятъ министъръ ще отговори на питането на народния прѣдставителъ г. Механджийски.

Ще го развие ли, г. Механджийски?

А. Механджийски: Да.

Прѣдседателъ: Имате думата.

А. Механджийски: Г. г. народни прѣдставители! Моето питане къмъ г. министра на войната е по отношение доброволцитѣ, които сега се взематъ въ казармата да служатъ като новобранци. Извѣстно ви е на всички, че на 17 септември 1912 г. българскиятъ народъ бѣше повиканъ да се яви подъ знамената да изпълни своя отечественъ дългъ. Повикаха се въ казармата всички български граждани, които бѣха задължени по законитѣ да се явятъ тамъ. Но,

както знаете, имаше частъ отъ българскитѣ граждани, които законитѣ не заставяха да се явятъ като войници въ казармата, а ги оставяха свободни. Едни отъ тѣхъ бѣха освободени отъ комиснитѣ по разни недостатѣци, други — по сѣмейни причини, трети — затова, че не бѣха български подданици, а турски, но живѣеха въ България, четвърти — затова, че сж изтеглили високъ нумеръ; всички тия хора не бѣха поканени да се явятъ въ казармата. Но по-послѣ съзнаха нуждата, че цѣлокупниятъ български народъ трѣбва да стане като единъ човѣкъ и да се яви на границата да плати кръвния си данѣкъ, да изпълни отечествения си дългъ, повече — дълга, който му се налагаше къмъ братския народъ отвѣдъ границата въ турското царство. Тогава едно бюро — казано на простъ езикъ — се основава тукъ, наречено Македоно-одрински комитетъ, който покани ония български граждани, които военниятъ законъ не застъпваше, да се явятъ като доброволци. Отзоваха се повече отъ 12 хиляди души българи, образува се Македоно-одринското опълчение. Въ туй Македоно-одринско опълчение имаше и хора, които дойдоха отъ Турция, отъ тѣй наречената сега нова България, отъ Македония, имаше и хора отъ стара България; между всички тия хора имаше младежи, които подлежахъ тогава на наборъ, но имаше и такива, които не подлежаша на наборъ. Азъ имамъ честта да бѣда между тия другари-доброволци и зная имената на много такива момчета. Има ученици на 16—18 години, които се явиха да изпълнятъ своя отечественъ дългъ, и го изпълниха, служиха 11 мѣсеца. Вие знаете, г. г. народни прѣдставители, заслугитѣ на туй опълчение. Знаете сжщо, има ли право да се гордѣе единъ човѣкъ, като доброволецъ, какво нѣщо е човѣкъ доброволно да отиде да изложи гърдитѣ си, доброволно да отиде да сложи своитѣ кости тамъ, на бойното поле, кѣдѣто всички български граждани бѣха повикани подъ българското военно знаме да се борятъ противъ вѣчния нашъ врагъ. Тѣ отидоха, бориша се и сега ние виждаме сжщитѣ тия доброволци — едни отъ тѣхъ, както казахъ, тогава подлежаша на наборъ, а други не подлежаша — записани въ 38 наборъ, и на нова смѣтка вземени войници, безъ да имъ се дава нѣкакво облекчение. А вие знаете, г. г. народни прѣдставители, на всинца ви е извѣстно, че още въ освободителната война ние имаме доброволци. Тѣ сж, така нареченитѣ „шипченски герои“. И тѣ иматъ право да се гордѣятъ съ туй славно име. Тогава нашето ново правителство, не само че даде едно облекчение на тѣзи доброволци, но ги удостои съ възнаграждение: на едни отпусна имоти, на други пенсии; и сега още нѣкои отъ тѣхъ живѣятъ. На васъ ви е извѣстно, че и въ сръбско-българската война прѣзъ 1885 г. сжщо имаше славни доброволци. На тѣзи хора, които взеха участие, макаръ и малко врѣме — три седмици да служиха — пакъ тогавашното българско правителство, тогавашното Военно министерство имъ даде едно облекчение, съ което цѣлѣше едно: да поддържа този духъ, да поддържа туй дѣло, което е цѣнно за българския народъ и за българската държава. Освободиха ги, дадоха имъ една привилегия, едно облекчение, като ги зачислиха на общо основание въ запаса на армията. Тогава се явиха 1.500—1.600 души, а сега се явиха 15 хиляди души; тогава служиха три седмици само, а сега служиха 11 мѣсеца.

Г. г. народни прѣдставители! Вие знаете, че ние, азъ Механджийски, който говоря тукъ за доброволцитѣ, за войната, не сме войнствени хора. Партията, къмъ която принадлежа, не е партия, която да желае войната, и азъ никога не я желая. Но има едно нѣщо: ние сме държава, ние сме самостоятелна единица тукъ на Балканския-полуостровъ; може-би, да не жѣлаемъ войната, но тя да ни се наложи нѣкой пътъ

и тогава тѣзи доброволци пакъ ще трѣбва да изпълнятъ дълга си, пакъ ще апелираме къмъ тѣхъ: „Вие, които сте останали отъ комисията, които сте намѣрени за негодни, елате; елате и вие, които още не сте вземени отъ комисията, за да изпълните отечествения си дългъ“ — ще поканимъ всички. Но сега какво виждаме? Тия, които ние казахме на 17 септември 1912 г., сега ги взехме да служатъ на общо основание; отъ тѣхъ има нѣкои вземени въ пѣхотата, а други въ артилерията и кавалерията за три години. Азъ имамъ тукъ цѣлъ списъкъ отъ имена на такива младежи. Е, моля ви се, г. г. народни прѣдставители, право ли е единъ човѣкъ, доброволно да отиде да рискува живота си, да изпълни гърдитъ си прѣдъ неприятелския куршумъ, да служи 11 мѣсеца, да прѣнесе всички неслоди и лишения, които трѣбваше да прѣнесе единъ войникъ, и сега да го взематъ на общо основание? Между тѣзи младежи има такива, които сж наградени съ кръстове за храбростъ, г. г. народни прѣдставители, има момчета произведени ефрейтори, младши под-офицери, дори и старши подофицери, и сега ги взимаме новобранци въ казармата! Това е едно наказание на тия хора. Когато ние настѣпихме отъ границата къмъ вътрѣшността на Турция, ние нито единъ свободенъ день нѣмахме за почивка. Тукъ между насъ има нѣкои господа, които сж взели участие въ тази война и знаятъ, че ние нѣмахме нито единъ свободенъ день да седнемъ да починемъ отъ походите, и ако имаме поне единъ день почивка, веднага ни караха на учение. Прѣзъ цѣлото примирие нашето опълчение произвеждаше учения. И вие знаете какви заслуги принесе туй опълчение. Право ли е сега да оставимъ тия доброволци да служатъ на нова смѣтка цѣла година, и нѣщо повече, тѣ трѣбва да служатъ наравно съ единъ новобранецъ редникъ, който не е взелъ участие въ войната?

Заради туй азъ питамъ г. министра на войната: направилъ ли е нѣкакви постѣпки за облекчение поне на тия войници и не намира ли за умѣстно да ги освободи, да се съобрази съ онзи височайши указъ отъ 1887 г. № 101, както е направено съ сличнишките доброволци — да ги причисли къмъ запаса на армията.

Прѣседателъ: Има думата г. военниятъ министъръ.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Въпросътъ не е така, както го изложи г. Механджийски. Не е истина, че никакво облекчение не е дадено на доброволцитѣ. Когато се демобилизира армията, първата работа на Министерския съвѣтъ бѣше да разрѣши нѣкои належащи, бързи въпроси, особено въпроса за доброволцитѣ. И Министерскиятъ съвѣтъ взема едно постановление, съ което се рѣши, щото службата, прѣкарана въ армията, както въ Македоно-одринското опълчение, така и въ другитѣ части на дѣйствующата армия, отъ доброволцитѣ, да се зачита въ тѣхната служба. Така щото, ако тѣ сж прѣкарвали 11 мѣсеца служба, както каза г. Механджийски, ще имъ се зачетатъ тѣзи 11 мѣсеца. Обаче, както Министерскиятъ съвѣтъ, така и Военното министерство не може да вземе едно рѣшение да могатъ съвсѣмъ да се освободятъ, защото това ще бѣде една голѣма несправедливостъ по отношение на другитѣ войници. Примѣритѣ, които ни посочи г. Механджийски, сж стари примѣри; тѣ сж оттогава, когато ние нѣмахме армия организирана както сега. У насъ нѣма доброволци въ войската, у насъ всичкитѣ българи граждани, способни да носятъ военна служба, сж задължени да се явяватъ прѣдъ военнитѣ комисии и да служатъ на общо основание. Тѣй щото, вземането на доброволци въ армията, не е благодѣяние за ар-

мията. Мнозина отъ онѣзи младежи, които отидоха да служатъ въ опълчението, като доброволци, подлежаха да се явятъ въ частитѣ при повикване на тѣхния наборъ. Мога да кажа, че между тѣхъ има нѣкои, които умишлено избѣгваха своя наборъ, за да отидатъ на друго мѣсто. Не казвамъ това за Македоно-одринското опълчение, което се изложи на голѣми опасности и дѣйствува на общо основание, както дѣйствуваха полковетѣ, но имаше доброволци, които прѣзъ всичкото врѣме на войната стоеха въ тила и се криеха, за да не взематъ участие въ 36 и 37 набори, а останаха тамъ, само за да не отидатъ въ полковетѣ. Ето ви една категория доброволци, на които не трѣбва да се дава никакво облекчение. При всичко това, Министерскиятъ съвѣтъ, за да бѣде справедливъ, единъжъ се рѣшило да се приематъ доброволци, рѣши на всички доброволци еднакво да се даде това облекчение, т. е. да имъ се зачете службата, която сж прѣкарвали прѣзъ врѣме на войната.

А. Стамболийски: Трѣбваше да имъ зачете службата въ двоенъ размѣръ.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Въ числото на доброволцитѣ не влизатъ само младежи отъ Македония, или отъ Тракия, или отъ новитѣ наши земи, или отъ Македония и Тракия, които останаха подъ властта на нашитѣ съсѣди. Тукъ влизатъ още и доброволцитѣ отъ стара България. Истина е, че тамъ има други, които по разни причини бѣха освободени, било като обложени съ данъкъ, било по неспособностъ, било по жрѣбие, но тия нѣма да се взематъ на служба, защото тѣ и безъ това сж освободени; на тѣхъ ние трѣбва да благодаримъ, защото, въпреки правата, които имъ дава законътъ, тѣ вземаха участие въ войната.

А. Стамболийски: На тѣхъ облекчение отъ данъкъ нѣма ли да се направи?

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Мисля, че има рѣшение на Народното събрание, щото тѣзи, които плащатъ данъкъ и взеха участие въ войната, да не плащатъ данъкъ.

Д. Драгиевъ: Нѣма такава нѣщо рѣшено. Има рѣшение отъ Народното събрание, воененъ данъкъ да се взема въ двоенъ размѣръ.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Така ми се струва. Азъ нѣмамъ нищо противъ, ако Народното събрание рѣши да опрости данъка на тѣзи войници. Но това е другъ въпросъ, азъ нѣмамъ властъ да отминаямъ данъци; Народното събрание е властно да направи това.

Министерството на войната взема прѣдъ видъ лошото положение на бѣжанцитѣ и на всички онѣзи младежи отъ нова България, които пострадаха прѣзъ врѣме на второто нашествие на съюзницитѣ и на башибозуцитѣ въ новитѣ земи, и азъ съмъ разпоредилъ, щото всички младежи, било които подлежатъ на наборъ, било онѣзи доброволци, които иматъ право, съгласно това рѣшение на Министерския съвѣтъ, да имъ се зачита службата, да се отложатъ за догодина — които желаятъ, разбира се — за да могатъ да си построятъ жилища, да си посѣятъ нивитѣ, да събератъ плодетѣ, и слѣдъ това, така заякнали тия сѣмейства, да могатъ свободно да се лишатъ отъ единъ членъ на сѣмейството, за да служи въ войската.

Това е собствено, което Министерскиятъ съвѣтъ и Военното министерство, като влизатъ въ положението на пострадалитѣ сѣмейства, е дало, като облекчение на тѣхнитѣ синове, които подлежатъ да изпълнятъ дълга си къмъ отечеството. Азъ не на-

мирамъ причини да се облекчатъ окончателно тѣзи доброволци, защото това би било несправедливо и обидно за войниците отъ 36 и 37 набори, които взеха участие въ войната еднакво съ всички други войници, има много ранени и убити, и сега още продължаватъ да стоятъ въ армията. И отъ тѣхъ има, които сж наградени съ ордени, но още продължаватъ да служатъ въ армията. Асж тѣ сж, които държатъ армията; ако не бѣха тѣ, нѣмаме да имаме армия. Макаръ мнозина отъ тѣхъ да сж наградени съ ордени, ходятъ въ строя и маршируватъ на общо основание. Следователно, за да се не накърни честолюбието и интереситъ на 36 и 37 набори, никой нѣма право да се ползува съ повече облекчения отъ тѣзи, които Министерскиятъ съвѣтъ и Военното министерство даде.

Прѣседателъ: Имате думата, г. Механджийски, за да кажете доволни ли сте отъ отговора на г. министра.

А. Механджийски: Не съмъ доволенъ, г. г. народни прѣдставители, отъ отговора на г. министра на войната, който ни говори тукъ за нѣкакви два вида доброволци. Моето питане, както чухте, не се отнася за други доброволци, освѣнъ за онѣзи отъ Македоно-одринското опълчение. Азъ не зная други доброволци въ България, освѣнъ тѣзи отъ Македоно-одринското опълчение.

Отъ дѣсницата: А-а-а!

А. Механджийски: Може-би, има въ частитъ доброволци, но моето питане е само за доброволцитъ отъ Македоно-одринското опълчение, на които и г. министърътъ на войната признава заслугитъ.

Друго нѣщо. Ако е взето рѣшение отъ уважаемия Министерски съвѣтъ, да се направи извѣстно облекчение на ония, които взеха участие въ войната, защо тогава уважаемиятъ Министерски съвѣтъ не е ималъ прѣдъ видъ онова, което се прави съ г. г. офицеритъ? На тѣхъ се счита службата въ време на войната за двойна, а на ония доброволци се счита, както въ обикновено, въ мирно време. Затова азъ не съмъ доволенъ отъ отговора на г. министра на войната и запазвамъ правото си да развия питането си въ интерпелация.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Моля, да освѣтля Народното събрание по този въпросъ.

Рѣшението за старшинството на офицеритъ не е отъ настоящия Министерски съвѣтъ, следователно, отъ него смѣтка не можете да искате. То е рѣшение на бившето правителство и когато Народното събрание засѣдаваше. То е заповѣдъ по главната квартира. Това нѣма да ползува доброволцитъ, защото на тѣхъ се зачита службата, която тѣ прѣкараха прѣзъ време на войната.

А. Механджийски: Азъ не зная въ България да има много български правителства, които да мѣрятъ съ свой отдѣленъ аршинъ; азъ зная български правителства, които мѣрятъ съ единъ и сѣщъ аршинъ, които се подчиняватъ еднакво на законитъ.

Прѣседателъ: Г. Механджийски! Вие дадохте обясненията си.

А. Механджийски: Затова азъ не съмъ съгласенъ съ г. министра на войната, който казва, че друго правителство е рѣшило, а той билъ непричастенъ въ това рѣшение.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Искамъ да кажа, че не можемъ да отмѣнимъ едно рѣшение на друго правителство. Това искамъ да кажа, а не че то е виновато.

Прѣседателъ: Друго питане, отъ г. Александъръ Радоловъ до г. министра на войната. Желаете ли да развитее питането си, г. Радоловъ?

А. Радоловъ: Искамъ.

Прѣседателъ: Имате думата.

А. Радоловъ: Г. г. народни прѣдставители! Въпросътъ, който е поставенъ тукъ на разглеждане, питането, което отправямъ къмъ г. министра на войната е отъ общъ характеръ или такова, което може да ги съедини, както отъ най-дѣсно, така и отъ най-лѣво. Защото можемъ да имаме каквито щемъ убѣждения, можемъ да имаме каквито щемъ вървания, но, въ всеки случай, ще се съгласимъ на едно, че когато едно лице, било то гражданско, или военно, заема единъ постъ, то трѣбва достойно да го заема. Таквъ е случаятъ съ сегашния началникъ на щаба на армията, г. генералъ Теневъ, който е назначенъ доста отдавна.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ имахъ щастieto или нещастieto да участвувамъ въ отстъпателния маршъ, който води дѣсното крило на нашата, втората армия, отъ Гевгелий и станция Кара-су чакъ до Горна-Джумая. На 22 юний на нашия отрядъ, който се състоеше отъ 41 и 42 полкове, трета бригада на трета Балканска дивизия, и 15 и 35 полкове — мисля, че имаше и една дружина отъ 50 полкъ, други части не помня да-ли имаше — началникъ стана г. генералъ Теневъ. На 23 юний, слѣдъ падането на Дойранъ, ние трѣбваше да отстъпимъ по направление къмъ Струмица. Но прѣди да се отстъпи къмъ Струмица, трѣбваше да се издържи едно сражение въ Бѣласица при Костурно, именно на линията Злетово—Костурно—Орманлий. На 24-и започна сражението, на 25-и вечерта трѣбваше да отстъпимъ. Въ това отстъпление трѣбваше да отидемъ чакъ до Пехчево, дѣто на 7 и 8 юлий стана ново сражение, слѣдъ което пакъ отстъпихме постепенно, докато най-подиръ отидохме чакъ до Горна-Джумая. Сега, азъ смѣтамъ, че г. генералъ Теневъ, който бѣше началникъ на този отрядъ, е отговоренъ за неудачитъ като началникъ, и може да бѣде награденъ, само ако частта, която той е командувалъ, е сполучила. Той е отговоренъ, прѣди всичко, съгласно чл. 237 отъ военноположителния законъ, който гласи: (Чете) „Началникътъ, който е виновенъ въ неприемане въ лицето на неприятеля или въ сражението, зависящи срѣдства да задържи ония, които бѣгатъ, или да застави непокорнитъ да трѣгнатъ противъ неприятеля; или пъкъ въ неприемане рѣшителни мѣрки спрѣмо ония, които разпространяватъ смущение или страхъ въ войската, се присъжда споредъ важноста на послѣдствията: на обикновенъ тъмниченъ затворъ до деветъ години, или на изключване отъ служба, или на отстраняване отъ служба, или на отстраняване отъ длъжностъ“. Азъ смѣтамъ, че единъ военоначалникъ прѣди всичко трѣбва да държи стегнато своята частъ. Прѣди всичко, частитъ, която той командова, трѣбва не само да устояватъ, но трѣбва да удържатъ съ послѣдни усилия и да надвиятъ противника, или ако отстъпятъ, то поне доблестно да отстъпятъ. Подобно нѣщо ние не видѣхме при дѣйствието на VI дивизия, на която началникъ бѣше генералъ Теневъ, който сжщевременно бѣше началникъ на цѣлия отрядъ. На 23-и, при Дойранъ, 15 и 35 полкове още при първото срѣщане съ противника направиха една атака, но при първата неудача разбѣгаха се и оставиха нескороострѣлната артилерия. Десетъ полски оръжия бѣха плѣнени тогава. Това бѣше вслѣствие на разбѣгването, вслѣствие на паниката, която се произведе веднага. Следъ това, въ сражението на 25-и виждаме сжщото нѣщо отъ 15 и 35 полкове — сжщото неудържане, сжщото разбѣгане. Трѣбваше

12-та рота или третата дружина отъ 41 полкъ да отиде да контраатакува противника, за да завземе една батарея, която вече бѣше плѣнена отъ гърците. Но не е това най-важното. На 7 и 8 юлий станаха боеветѣ при Пехчево. Тамъ, между Беязъ-тепе и върха Кавица дѣйствуваше бригадата на г. полковникъ Паковъ отъ 15 и 35 полкове, които, безъ да дочакатъ сериозно нападение отъ противника, безъ да оказватъ каквото и да е съпротивление, безъ даже да бѣдатъ неатакувани, но обстрѣлвани сериозно, напущатъ позицията, да не кажа избѣгватъ, и оголватъ фланга на 11 и 49 полкове, които бѣха налѣво и заемаха Беязъ-тепе, и слѣдъ това Беязъ-тепе трѣбваше да бѣде отстъпено. Сжщото нѣщо ние забѣлзваме въ 3 и 36 полкове — разбѣгване: едно при Струмица и друго при сжщия бой при върха Кавица. Това, на което азъ искамъ да наблегна, г. г. народни прѣдставители, е слѣдното: че единъ военоналичникъ трѣбва, прѣди всичко, да държи стегнато своята часть. Когато една часть е разпасана, когато тя не удържа напора на противника, когато тя не се съпротивлява, когато тя е деморализирана — а позволете да ви кажа, че деморализацията зависи главно отъ началствующитѣ лица — отговоренъ е началникътъ на тази часть. Единъ малкъ примѣръ. 16 и 25 полкове се биха извънредно храбро при Кайпа, обаче тѣзи полкове бѣха най-деморализирани въ послѣдно врѣме, и затова не издържаха никакъвъ напоръ. Та, казвамъ, генералъ Теневъ, който се поставя на такава една висока служба, който заема едно такова високо положение — началникъ щаба на армията, въ страната — би трѣбвало да се отличи именно въ туй отношение. Ако е държалъ стегнато тогава своята часть, ние имаме гаранция, че ще държи сжщо така цѣлата армия; но когато той не е държалъ стегнато своята часть, каква е гаранцията, че днесъ, когато армията има нужда да бѣде стегната, когато армията има толкова голѣма нужда отъ прѣобразованія, той ще бѣде полезенъ? Ако тогава не е задоволилъ, сега какво ще може да задоволи? За частитѣ, които бѣха тогава деморализирани, за които не се вземаха никакви мѣрки да се повдигне духътъ имъ, та да могатъ да издържатъ напора на противника, да могатъ да устояватъ, виновенъ е, прѣди всичко, началникътъ.

Послѣ, азъ смѣтамъ, че генералъ Теневъ е отговоренъ съгласно чл. 238 отъ военно-наказателния законъ, който гласи така: (Чете) „За неприемане установенитѣ отъ военнитѣ правила мѣрки за прѣдпазливостъ въ врѣме на движение противъ неприятеля, или при разполагането въ негово лице, по явна безпечностъ или немарливостъ, виновнитѣ се присждатъ: на затваряне въ гауптвахта отъ единъ до шестъ мѣсеца, или на отстраняване отъ длъжностъ. А когато отъ това сж произлѣзли вредни послѣдствия: на изключване отъ служба, или на отстраняване отъ служба. Ако пъкъ по слѣдствие на казаната прѣстъпна небрѣжностъ е било пълно поражение и капитулация на повѣренитѣ виновному войски, или пъкъ това е повлѣкло подиръ си опасни и крайно вредни послѣдствия въобще за вървежа на военнитѣ дѣйствия: на смъртъ“. Ето защо почитаемиятъ генералъ, смѣтамъ азъ, е виновенъ и трѣбва да отговаря съгласно тоя чл. 238.

А. Димитровъ: Той е наказанъ вече — назначенъ е началникъ щаба на армията.

А. Радоловъ: Г. г. народни прѣдставители! Ние отъ Дойранъ до Костурно трѣбваше да отстъпимъ по едно шосе, което се намира въ едно много тѣсно дефиле. Шосето, особено когато приема наклонъ къмъ р. Козлу-дере, върви край единъ много дълбокъ долъ и, понеже мѣстото е много стръмно, то има подпори, има извидани голѣми

каменни стѣни. Послѣ, има нѣколко моста. Особено характеренъ бѣше единъ мостъ. Шосето, вървѣйки по лѣвия брѣгъ на дола, трѣбва да мине на дѣсния брѣгъ и, за да мине на дѣсния брѣгъ, свързва се съ единъ много голѣмъ мостъ. Ние минахме по това мѣсто и всѣки единъ казваше, че трѣбва да се разруши шосето, или най-малко, трѣбва да се разруши мостътъ. Обаче какво бѣше нашето очудване! Едва ние пристигнахме до с. Радево, което се намира на югъ отъ Костурно, близо при р. Козлу-дере, още неотпочинали, веднага се развизватъ: „Гръцка кавалерия иде“. Ние се зачудихме, какъ е възможно това, но, дѣйствително, като погледнахме, видѣхме, че има грѣцка кавалерия, и вече слѣдъ това трѣбваше да отстъпимъ. Всички трѣгнахме да отстъпимъ, но отстъпихме не прѣдъ кавалерията, г-да, а отстъпихме прѣдъ противника, който бѣше вече настанилъ своята артилерия при една воденица, тѣкмо въ политѣ на планината.

Прѣдседателъ: Г. Радоловъ! Врѣмото, което Ви дава правилникътъ, минава и трѣбва да свършите вече.

А. Радоловъ: Още малко. — Нашата артилерия прѣзъ това врѣме започна да стрѣля, започна да стрѣля и грѣцката, и слѣдъ това ние трѣбваше да отстъпимъ подъ далечния артилерийски огънь. И на 24 вечерта се води артилерийски бой, обаче на 25 прѣзъ нощта отстъпихме, защото не можахме да дочакаме 3 и 36 полкове, които ни идѣха на помощ.

Виновността се състои въ туй. При отстъплението необходимо е да се взематъ всички мѣрки, щото противникътъ да се задържи по възможностъ по-дълго врѣме.

Прѣдседателъ: Тѣзи работи, г. Радоловъ, не сж за въ Народното събрание.

А. Радоловъ: Г. прѣдседателю! Това е важно.

Нѣкой отъ дѣсницата: Тукъ ли му е мѣстото да се говори това?

Министъръ Х. Поповъ: Това вече не е питаде.

Прѣдседателъ: За тѣзи работи има назначена анкета, г. Радоловъ.

А. Димитровъ: Г. прѣдседателю! Защо не му напишете рѣчта, да я прочете и да се свърши работата?

Прѣдседателъ: Анкета е назначена, тя ще разкрие всичко. Тѣзи работи не се говорятъ тукъ.

А. Радоловъ: Виновността се състои въ невземане никакви мѣрки. За туй именно г. генералъ Теневъ трѣбва да отговаря, защото началникътъ на отряда е, който трѣбва да даде разпореждане, за да се взематъ тѣзи мѣрки. Прѣди всичко трѣбваше да се поставятъ засади. Никакви засади нѣмаше поставени. Трѣбваше да се хвърли шосето, трѣбваше да се хвърли мостътъ, обаче не се направи нито едното, нито другото. Противникътъ дойде въ нашия пети и ние трѣбваше още на другия денъ да отстъпимъ. Ако бѣха взети тия мѣрки, противникътъ щѣше да бѣде задържанъ най-малко два дена, а това задържане щѣше да се отрази благоприятно върху бѣдѣщия ходъ на военнитѣ дѣйствия, защото прѣзъ това врѣме щѣха да пристигнатъ 11 и 49 полкъ, които на 26 вечерта бѣха въ Хамзали, и послѣ 3 и 36 полкове, които сжщата вечеръ бѣха въ Струмица. Понеже отстъплението стана набърже, про-

тивникът сполучи да плъни не само няколко скорострелни артилерийски отдели, но и цял обоз на VI дивизия, а също и нестроевите роти на други части. Та, казвамъ, ако бѣха взети мѣрки, противникътъ щѣше да бѣде задържанъ най-малко два дена и слѣдъ това не можеха да произлѣзатъ тия пакостни послѣдствия не само за отряда, но и за другитѣ наши части.

Щщото нѣщо е и съ боя на 6 и 7 юлий.

Прѣдседателъ: Моля, направете заключение си.

А. Радоловъ: Ще го направя. — Тамъ, където на 6 юлий дѣйствиуваха повече отъ 4 бригади, имаше само едно планинско оръдие. На втория день, 7 или 8 юлий, дойдоха още двѣ планински оръдия. На цялия фронтъ отъ четири бригади имаше само три оръдия, нищо повече, а нашиятъ войникъ бѣше сплашенъ отъ неприятелската артилерия и всѣки единъ казваше, че има нужда ние да бѣдемъ подпомогнати отъ нашата артилерия, нма нужда нашиятъ артилерийски огънь, ако не да надвие огъня на противника, поне да го респектира. Никакви мѣрки не бѣха взети да бѣдемъ запазени отъ неприятелската артилерия, а само едно артилерийско отделение, което е дѣйствиувало при 15-и и 30-и полкове, е било принудено да кръстосва ту назадъ, ту напредъ, докато се измине врѣмето.

Въ всѣки случай, г. г. народни прѣдставители, единъ военачалникъ, единъ човѣкъ, който е поставенъ да изпълнява такава висока служба, каквато е службата началникъ шаба на армията, би трѣбвало въ военно врѣме, въ войната, която с пробниятъ намѣкъ, да посочи качества, които да направятъ, щото съ достоинство да заема той такъвъ постъ. Отъ туй, което азъ лично съмъ видѣлъ и отъ туй, което е видѣно отъ дѣйствиата на тоя отрядъ, който бѣше воденъ отъ г. генералъ Тенева, нищо подобно нѣмаше. Напротивъ, имаше само врѣдности и нищо полезно. Особено невземаването никакви мѣрки при отстъплението отъ Дойранъ за Струмица се отрази крайно врѣдно, крайно злѣ и е съ грамадни послѣдствия за самата война.

Прѣдседателъ: (Звъни)

А. Радоловъ: Затуй именно, азъ искамъ г. военниятъ министъръ да отговори, да-ли знае за всичко това, което изложихъ и, ако го знае, какво смѣта да направи.

Прѣдседателъ: Има думата г. военниятъ министъръ.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Вие виждате, че питането се касае до една материя, която обгръща цяла една война. За да мога азъ да отговоря подробно и да изложа, какво е работилъ началникътъ на дивизията, ще трѣбва нѣколко дена да ви разправамъ, а пъкъ врѣмето не е такова, па и не съмъ азъ длъженъ, по поводъ на едно питане, да държа народнитѣ прѣдставители цѣли часове и дни, за да обясня една цѣла война. Азъ ще трѣбва да се огранича само съ нѣколко думи да отговоря направо на питането, а не да говоря за цѣла една операция, която е траяла толкова дни и за която има толкова работи да се разправятъ. Запитвачътъ не може и да ги знае, не може и да ги обхване. За да говори за началника на дивизията, той трѣбва да бѣде до него, да види, какви заповѣди е получавалъ и какво е разпоредилъ, и само тогава да дава оцѣнка за дѣйствиата на този началникъ. Единъ подофицеръ или младши офицеръ, или редникъ, каквото е билъ, вѣроятно, въ редоветъ на полка запитвачътъ, не може да види повече отъ

онова, което се върши около него; слѣдователно, не трѣбва да има смѣлостта да дава такива заключения и да атестира по такъвъ начинъ единъ началникъ на дивизия за цѣла една операция.

А. Стамболийски: А защо пострада генералъ Ивановъ?

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Въпросътъ се касае за дѣйствиата на една отъ славнитѣ дивизии на нашата армия, която има написани блѣстищи страници въ тия двѣ войни, която е дала 103 офицери и 11.500 войника убити и ранени. Началникътъ на дивизията е командувалъ тази дивизия много достойно въ началото на войната, и при атаката на линията Бунаръ-Хисаръ—Люле-Бургазъ, той бѣше принуденъ самъ да поведе 35 Врачански полкъ — азъ не зная неговата милостъ, г. запитвачътъ, къмъ кой полкъ принадлежи, но ако е билъ тамъ, самичъкъ ще засвидѣтелствува това — подъ дъждъ отъ куршуми и праннели, отъ които падна убитъ коньтъ му и нѣколко офицери тежко ранени и убити. И азъ мисля, че на единъ генералъ, на единъ началникъ на дивизия, който не е длъженъ да ходи така въ огъня, заедно съ редницитѣ, това може да му прави само честъ и слава. (Ръкоплъскане отъ дѣсницата и отъ дѣсния центъръ. Глъчка въ лѣвия центъръ)

Прѣдседателъ: Спокойствие, г-да! Г. министърътъ се по-добръ ще знае работата, отколкото вие.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Послѣ, сжщиятъ генералъ има орденъ за храбростъ въ миналата война съ сѣрбитѣ.

С. Момчевъ: Да не Ви е роднина, г. министре?

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: На тези генералъ, на тази славна дивизия се падна най-тежката задача, да извърши единъ голѣмъ маршъ и при такива условия, каквито историята не помни да сж записани въ чуждитѣ армии. Тя направи единъ маршъ пѣша отъ Чорлу до Радовишъ по цѣлия брѣгъ на Бѣло-море, по цѣлия ширъ на Балканския-полуостровъ. Слѣдъ тѣзи загуби, които прѣтърпѣ на Люле-Бургазъ, Бунаръ-Хисаръ и Чаталджа, верѣдъ холерата, да отиде пѣшъ до Радовишъ, това е достатъчно, за да се похвали тази дивизия, безъ да се види, какво друго е направила.

Д. Теневъ: Това не се отнася до генералъ Тенева.

Недѣлчо Георгиевъ: Той не е ходилъ пѣша.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Ако генералътъ ви е задържалъ да не бѣгате прѣзъ този пътъ, то значи, неговата е честта, че той е успѣлъ да ви задържи въ тѣзи най-трудни врѣмена, въ този труденъ походъ отъ Чорлу до Радовишъ. (Глъчка въ лѣвия центъръ) Азъ не защитавамъ никого, азъ говоря истината. На тази дивизия се падна една много трудна задача. Не е крива тя, че не можа да изпълни своето назначение, каквото една частъ като нея би могла да изпълни, ако дѣйствително задачата ѝ бѣше опрѣдѣлена ясно и чисто. Тя бѣше хвърлена отдѣсно налѣво; отиде къмъ Радовишъ, слѣдъ туй, казватъ ѝ да отиде налѣво къмъ гърцитѣ, да прикрива, едно, да закрива друго, да прѣпятствува на единъ отрядъ на друго мѣсто, да прѣпятствува на сѣрбитѣ, и по такъвъ начинъ тая дивизия бѣде разнебитена не по нейна вина. Виновницитѣ ще търсите и ще ги намѣрите.

Г. Василевъ: По вина на главната квартира е разнебитена.

Министър генералъ К. Бояджиевъ: Ще търсите тамъ вината.

Г. Василевъ: Имате право.

Прѣдседателъ: Моля г. Василева, да не прѣкъсва г. министра.

Министър генералъ К. Бояджиевъ: Вие поставихте анкета, тя ще разгледа този въпросъ и ще намѣри, защо тази дивизия бѣше поставена въ такава лошо положение.

Генералъ Теневъ е ималъ случая да се яви въ числото на редницитѣ, въ веригата на конь — азъ казахъ това. Той е могълъ да бѣде и тамъ, при негова милостъ, обаче дивизията е била разхвърлена по тѣзи планински мѣста на едно голѣмо пространство и той не е могълъ да присѣтствува. Азъ съмъ увѣренъ, че той сжшо тѣй самоотвержено би отишълъ при тѣзи редници на моста и да се самопожертвува, обаче той е билъ на друго по-важно мѣсто, дѣто е успѣлъ да влияе на тѣзи части, които бѣха деморализирани не по своя вина.

Генералъ Теневъ, за тѣзи свои дѣйствия, че той е задържалъ, въ сравнение съ другитѣ части, доста гърцитѣ и сърбитѣ, има благодарностъ отъ главнокомандующия и отъ неговия помощникъ. Съ телеграма № 5731, получена на 30 юний въ Пехчево, както главнокомандующиятъ, така и командующиятъ четвъртата армия, изказватъ своята благодарностъ за добритѣ дѣйствия на дивизията, затова, че той все-таки успѣ да задържи противницитѣ да не могатъ да минатъ нашитѣ прѣдѣли. Когато почнаха да го обвиняватъ, генералъ Теневъ подаде рапортъ до мене да бѣде даденъ подъ сждъ, за да покаже прѣдъ сжда своята невинностъ и да се оправдае. Назначихъ дознание, това дознание се произведе и азъ видѣхъ, че вината не е у генералъ Тенева. Обаче, за да може туй разузнаване да бѣде по-основателно, азъ не се задоволихъ отъ дознанието и заповѣдахъ да се произведе разслѣждане. Това разслѣждане сега се продължава и единъ денъ вие ще чуете, кои сж виновницитѣ за тия нещастия, които сполетѣха нѣкои части отъ тая дивизия.

Нѣкой отъ лѣвия центъръ: Трѣбва да е нѣкой отъ долнитѣ чинове виновенъ!

Министър генералъ К. Бояджиевъ: Г. г. народнитѣ прѣдставители виждатъ, че има едно пристрастие отъ страна на запитвача, защото той, като редникъ или като младши офицеръ, се нахвърля направо на началника на дивизията и търси вината за неуспѣха у най-висшия началникъ. Азъ го питамъ, защо той не ми задава въпросъ за своя ротенъ, дружиненъ, полковни и бригаденъ командиръ, които той можеше по-лесно да види, а отива до началника на дивизията, който не е длъженъ да стои при него. Отъ това азъ заключавамъ, че неговото питане не е за нѣкаква полза, а просто да се принесе вѣда на армията.

Прѣдседателъ: Г. Радоловъ! Доволни ли сте отъ отговора на г. министра?

А. Радоловъ: Г. г. народни прѣдставители! Г. военниятъ министъръ ми казва, че генералъ Теневъ ималъ заслуги, че той на конь, заедно съ редницитѣ, е излизалъ на първитѣ линии и се е билъ тамъ. Не е заслуга на единъ военоналичникъ да излѣзе самъ на първитѣ редове. Единъ военоналичникъ, прѣди всичко, трѣбва да държи стегнато своята частъ. Той може да бѣде добъръ като редникъ, като младши офицеръ, като ротенъ или като дружиненъ командиръ, но да не бѣде добъръ като

дивизионенъ началникъ. Той може да отиде да умре въ първитѣ редове, обаче това не е доказателство, че е достоенъ да бѣде началникъ на дивизия или началникъ паба на армията.

Министър генералъ К. Бояджиевъ: Дѣ сж разпорежданията му, за да заключавате това?

А. Радоловъ: Недѣйте ми говори за заслуги това, когато имаше едно общо увлѣчение, когато имаше единъ общъ ентусиазмъ, когато войницитѣ, прѣди всичко, вѣрвѣха на прѣдъ, когато отъ офицера не се искаше разумъ. Когато послѣ отъ нашия офицеръ се поиска разумъ, той не можа да го даде. (Ржкоплѣскане отъ лѣвия центъръ) Ние видѣхме тоя разумъ повече у противника. Вие ме питате, защо азъ не съмъ билъ търсилъ смѣтка за дѣлата на ротния си командиръ, за дѣлата на дружинния си командиръ, за дѣлата на полковия си командиръ или за дѣлата на който и да е. Не търся смѣтка затуй, защото тукъ не е ротниятъ ми командиръ, не е дружинниятъ или полковниятъ ми командиръ, който бѣше началникъ на тоя отрядъ, а това бѣше генералъ Теневъ, и той е отговоренъ за дѣйствиата на цѣлия отрядъ. Ротниятъ командиръ отговаря за ротата, дружинниятъ — за дружината, полковниятъ — за полка, а той — за цѣлия отрядъ. Той, именно, трѣбваше да вземе тия мѣрки, той трѣбваше да даде тия разпореждания, щото мостътъ да бѣде хвърленъ и самото шосе да бѣде развалено, обаче, нищо подобно не се направи. Вие ми приказвате, че ималъ благодарствена телеграма, за дѣто задържалъ противника. Какво е задържалъ противника! Ние просто бѣгахме отъ 22 до 30 юний.

Министър генералъ К. Бояджиевъ: Не Ви прави честь, че сте бѣгали.

А. Радоловъ: На 25 юний падна Костурно и слѣдъ това бѣгомъ отидохме до Пехчево.

Министър генералъ К. Бояджиевъ: По-хубаво недѣйте го говори.

А. Радевъ: Моля Ви се, това бѣше отстъпление, равносильно на бѣгство. За какви заслуги ми се приказва, за какво е тази благодарствена телеграма, има ли смисълъ? Такива сж асж благодарственитѣ телеграми — тѣ никога не сж съобразни съ дѣйствителността. Ако се погледне безпристрастно, ако се потърси виновностъ, дѣйствително тукъ ще се намѣри. Ако този мостъ и туй шосе бѣха развалени, противникътъ щѣше да бѣде задържанъ най-малко съ два дена. (Възражение отъ дѣсницата)

С. Момчевъ: Правихте митинги, а послѣ избѣгахте.

А. Радоловъ: Моля Ви се, цѣла частъ, четири-петъ бригади да дѣйствуватъ само съ едно планинско оржие, на втория и на третия денъ да иматъ всичко на всичко три планински оржия — това ли е разпоредителностъ, това ли сж заслуги?

Вие казвате, че дивизията била издържала единъ маршъ отъ Мраморно-море чакъ до Радовишъ. А знае ли г. военниятъ министъръ, че войницитѣ отъ 36 полкъ биха своитѣ офицери съ камъни и имъ разрушиха палаткитѣ?

Министър генералъ К. Бояджиевъ: Ще ги хвалите ли тия войници? Не Ви е срамъ!

А. Радоловъ: Азъ не ги хваля, г. министре, но недѣйте ми приказва, че дивизията била издържала такъвъ единъ маршъ.

Министър генералъ Н. Бояджиевъ: Не му е мѣстото- тукъ — има анкетна комисия.

А. Радоловъ: Азъ не съмъ доволенъ отъ отговора на г. министра и смѣтамъ, че единъ генералъ, като генералъ Тенева, недостойно заема своя постъ. (Възражение отъ дѣсницата. Прѣреkanie между лѣвния центъръ и дѣсницата)

Прѣдседателъ: Моля тишина, г-да!

Понеже врѣмето за питанята мина, пристѣпваме къмъ дневния редъ.

На първо мѣсто е: продължение разискванията по законопроекта и прѣдложенията за амнистията. Има думата г. д-ръ Петъръ Джидровъ.

Д-ръ П. Джидровъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Занимаваме се съ единъ въпросъ отъ голѣма важностъ. Прѣди да почна, прѣди да пристѣпя къмъ разглеждането на този въпросъ, азъ съмъ длъженъ да направя нѣколко бѣлѣжки.

Нашата фракция е подписала законопроекта за амнистия заедно съ земеделѣската и радикалната групи, и това даде поводъ на г. Такова онзи денъ да хвърли известни упреци върху тия, които сж подписали този законопроектъ. Трѣбва да се знае, г. г. народни прѣдставители, че единъ дългъ на народното прѣдствителство е, да способствува парламентарната законодателна инициатива. Често пакъ едни прѣдложения, които не се напълно одобряватъ отъ нѣкои парламентарни фракции, сѣ пакъ трѣбва да дойдатъ на дневенъ редъ, да се дебатира вътѣ и онова, което различава тѣзи групи отъ внесителитѣ, да бѣде изтъкнато. И особено въ нашия парламентъ, където се иска доста голѣмо число народни прѣдставители да подпишатъ едно законодателно прѣдложение, за да се създаде парламентарна законодателна инициатива, това се налага, и нѣма защо на една фракция, която е дала името си, да се внесе единъ законопроектъ по надлежния редъ, да добие той правото да се положи на дневенъ редъ, да и се хвърлятъ упреци. Ние знаемъ, че по такъвъ единъ въпросъ, какъвто е амнистията, ще се даде най-малко думата по на единъ прѣдствителъ отъ всѣка фракция — това е и по силата на правилника. Следователно, тоя народенъ прѣдствителъ ще има пълна възможностъ да изложи гледището на партията си, и не само това, но и да го аргументира, да посочи всичкитѣ основания, по които такъвъ едно прѣдложение или такъвъ едно искане на тая фракция, което се отличава доста отъ внесеното прѣдложение, трѣбва да бѣде прѣдпочетено и възприето. Прѣдъ насъ, г. г. народни прѣдставители, сж нѣколко законопроекта; очевидно, вниманието на всички привлѣчи онзи на правителството. Правителството внесе този законопроектъ — бѣше го обѣщало — и заедно съ този на правителството е прѣдложенъ за обсъждане и общиятъ на нѣколко групи, а така сжщо и специалниятъ на тѣсно-социалистическата фракция. Онова, което прави впечатление въ тѣзи законопроекта, отъ една страна правителствения и отъ друга така наречениятъ оппозиционни, то е едно основно начало, което се подчертава въ оппозиционнитѣ законопроекта. Въ тѣхъ амнистията се иска за нарушения и прѣстѣпления, независимо отъ въпроса: кои прѣстѣпления и нарушения и доколко се наказватъ; иска се амнистия за войницитѣ, които сж участвували въ войната и които прѣзъ течение на войната сж направили изрѣстни нарушения и прѣстѣпления, докато въ правителствения законопроектъ войникътъ и началникътъ — офицеръ се поставятъ на една нога и се иска, по съображения на правителството, които ние виждаме въ самитѣ мотиви на доклада му, еднакво снизхождение, еднаква справедливостъ както къмъ

войницитѣ, така и къмъ офицеритѣ. Ние поддържаме принципа, който е прокаранъ въ оппозиционнитѣ законопроекта, и считаме, че ако е въпросъ да се запази дисциплината, да не се внесе развратъ, да не се деморализира армията, то трѣбва да бѣдемъ вискателни къмъ онѣя лица, които изпълняватъ службата си като професия и които сами драговошно сж избрали тази професия.

Д. Кьорчевъ: Правятъ кариера отъ това.

Д-ръ П. Джидровъ: Азъ казахъ ли такова нѣщо?

Прѣдседателъ: Г. Кьорчевъ! Моля, не прѣкъсвайте.

Д-ръ П. Джидровъ: Г. г. народни прѣдставители! Очевидно е, че всѣки български гражданинъ отъ извѣстна възраст нагорѣ, опрѣдѣлена отъ закона, е длъженъ да се явява подъ знамената, когато го повикатъ. Тамъ участвуватъ граждани отъ всички политически партии, съ различни политически убѣждения и съ различни гледища за войната. Всѣки е принуденъ, по силата на закона и въпрѣки неговата воля да се отзове на поканата подъ знамената. Очевидно, различни гледища сж събрали тамъ и не можете вие да имате единъ масщабъ къмъ тѣзи хора, които принудително отиватъ да изпълняватъ единъ установенъ чрѣзъ закона отечественъ дългъ. Не можете да имате, казвамъ, сжщия масщабъ къмъ тия хора и къмъ онѣя, които сж си избрали тази професия и обикновено сж я прѣдпочели прѣдъ всички други професии; и като сж я избрали, посветили сж се на нея десетки може-би години; добръ сж гледани отъ държавата, сравнително по-добръ отъ всички други служби, и единственото съображение да бѣдатъ добръ гледани, то е за да бѣдатъ авторитетно поставени, защото, позволете, униформата се прави само да създава авторитетъ на офицеритѣ; къмъ всички тия хора, когато дойдатъ да извършатъ едно прѣстѣпление или нарушение отъ гледна точка на закона, ние можемъ да бѣдемъ не така снизходителни, както къмъ войницитѣ. Това обяснение давамъ азъ, за да се прѣдпочете една амнистия въ смисълъ, да закачи всички войници и да не могатъ вътрѣ да влѣзатъ началникитѣ, които, собствено, съ прѣстѣпленията си сж дали поводъ да се вършатъ други прѣстѣпления отъ войницитѣ, които сж способствували за дезорганизацията на войската и които трѣбваше да не вършатъ прѣстѣпления, защото много добръ знаятъ своето мѣсто, много добръ знаятъ своята длъжностъ, и защото тѣ сами сж си избрали тази професия. Държавата дава добри заплати на офицеритѣ, държавата гледа добръ офицеритѣ, поставя ги авторитетно, прѣдпочита ги прѣдъ всички други длъжностни лица, и това го прави, струва ми се, не за да имаме стройно облѣчени хора, но за да имаме едни хора, които биха жертвували всичко въ единъ моментъ, когато държавата е заставена, по една или друга причина, да воюва. Офицерътъ не е за мирно врѣме; за мирно врѣме ние можемъ да имаме много лесно инструктори. Вие, които поддържате постоянната войска, бихте се съгласили лесно да създадемъ една гражданска войска, ако не ви е страхъ отъ войната, а вие не приемате такъвъ единъ възгледъ...

Х. Г. Поповъ: Не щемъ да се съгласимъ съ тѣзи Ваши мнѣния, защото сж много пролични, г. Джидровъ.

Д-ръ П. Джидровъ: Отъ разговори, които съмъ водилъ съ офицери, г. г. народни прѣдставители, добивамъ впечатлението, че самитѣ офицери не желатъ амнистия за себе си. Тѣ искатъ офицерството, което се издържа отъ държавата, да бѣде на мѣ-

стото си въ всеки моментъ. И единствениятъ исторически моментъ за тяхъ е войната, където то ще се прояви; тамъ офицеритъ трѣбва да бждатъ на мѣстото си, за този день се харчи, за този день се пилѣятъ държавнитъ срдѣства. Особено грамадна частъ отъ по-младото офицерство е противъ тая амнистия, която правителството готви за офицеритъ.

Най-вече би могло да се допусне една амнистия за простѣжикитъ и прѣстѣпленията на ония офицери, които не сж по професия постоянни офицери. Това сж гражданитъ, които сж свършили запасната школа и които въ врѣме на война, при такава нужда, сж повикани да изпълнятъ единъ дългъ като офицери, подъ строгия режимъ на военнитъ закони. Наистина, тѣ сжщо се добръ гледатъ и еднакво се плащатъ по рангъ съ другитъ дѣйствующи офицери, но тѣхното положение е сѣ по-друго. Често пѣти запасниятъ офицеръ отива тамъ, въпрѣки своята воля, въпрѣки своитъ политически убѣждения той е дълженъ да отиде. Той е интеллигентенъ, добръ трѣбва да разбира службата, нему се вмѣнява въ обязаностъ всичко и, слѣдователно, би трѣбвало да бжде по-строгичко гледанъ. Но безспорно е, че ако дойде въпросъ за една милостъ отъ държавата, за една справедливостъ, за каквато пледираше г. Такевъ, очевидно е, че тази справедливостъ може да се излѣе най-вече къмъ тази частъ отъ офицерското тѣло, именно къмъ запасното офицерство, което принудено е свършило запасната офицерска школа.

Слѣдъ тѣзи бѣлѣжки, азъ пристѣпамъ къмъ самата задача.

Г. г. народни прѣдставители! Ние имаме на рѣжа законопроекта на правителството, който, очевидно, ще бжде главенъ прѣдметъ на дебатитъ. Ние ще искаме този законопроектъ да се разрѣши чрезъ другитъ прѣдложения, направени отъ нѣкои парламентарни групи. Ние ще искаме да се изнесе една мирна и търпѣна борба въ парламента между гледищата по амнистията въобще. И когато азъ застъпвамъ едно гледище, моля ви, г. г. народни прѣдставители, да не мислите, че това правя просто да защитя нѣкаква политическа или партийна позиция. Това трѣбва да направимъ съ пълно убѣждение, че е въ интереса на страната, защото рѣдко сж такива моменти, когато единъ парламентъ се призовава да гласува законъ за всеопрощение, законъ за амнистия. Но азъ не мога да одобря — още въ самото начало на моята рѣчь заявявамъ — проекта на правителството. Начинътъ, по който той е съставенъ, като е възприелъ нѣколко системи на амнистиране прѣстѣпнитъ дѣйствия, ме убѣждава, че той е съставенъ много набързо, че правителството не е проникнало въ материята, която иска да разрѣши съ закона за амнистията. Достатъчно е, г. г. народни прѣдставители, да посоча на четиритъ начина, на четиритъ системи за разрѣшение на въпроса, съ които правителството си служи при амнистията.

На първо мѣсто, едната система е опрощаването по принципъ. Казва се: опрощаватъ се оди-кои си нарушения и прѣстѣпления по оди-кой си глава на военно-наказателния законъ, обаче сжщеврѣменно, когато се хвърля булото надъ тия прѣстѣпления и нарушения, веднага се правятъ изключения — изключаватъ се тѣзи и тѣзи членове отъ сжщата глава. Това е една система на опрощение по принципъ, съ означение на изключенията. Тази система я имате въ п. 1, букви а, б, в, е въ законопроекта за амнистията. Но тази система не е изчерпателна и затова законопроектътъ не си служи само съ нея, а веднага приема друга — опрощение на означени дѣяния, опрощение на дѣяния по дадена глава чрезъ изрично изброяване. Така е напр. въ буква з отъ законопроекта. Това е втората система, която изрежда онѣзи прѣстѣпни дѣяния

отъ извѣстни членове на закона, които трѣбва да бждатъ амнистирани. На трето мѣсто е системата на опрощаване изцѣло. Това сж букви д, ж. Четвъртата система е една смѣсена — опрощава и изключва категории. Този начинъ на амнистиране нѣма да постави правилно въпроса, нѣма да ни накара да се доберемъ до една правилна оцѣнка на събитията и до едно правилно разрѣшение на самия въпросъ.

Г. г. народни прѣдставители! Понеже законътъ за амнистията е рѣдко дѣло, много рѣдко дѣло, би трѣбвало да се усвои една система. Тамъ, където една обществена политическа нужда налага да се гласува амнистия, което значи да се нанесе ударъ на онзи наказателенъ законъ, който постановява тежки и тежки наказания за прѣстѣпни дѣяния; тамъ където се налага такъвъ единъ актъ на държавната властъ, очевидно е, трѣбва да бждемъ не-прѣмѣнно смѣли и трѣбва изчерпателно да дѣйствуваме, а не да създадемъ трудности, да диримъ прѣстѣпленията по членовѣтъ на закона, които се изваждатъ изъ категорията на амнистията и тѣзи, които влизатъ въ нея, не да приемемъ системата на опрощение на всички, а сетнѣ да не опрощаваме подбудителитъ, както е напр. случаятъ съ § 2 отъ законопроекта, по който се амнистиратъ прѣстѣпленията, по ст. ст. 130 и 236 отъ военно-наказателния законъ, а се изключватъ подбудителитъ. Това е единъ неправиленъ начинъ на разрѣшение на въпроса за амнистията. Какво значи да намѣрите вие подбудителитъ? Това значи да изследвате случката, да дирите прѣстѣплението, да го осветлите отъ всички страни, и когато всичко това става по силата на амнистията и слѣдъ като се е гласувала тази амнистия, да кажете прѣдъ цѣлия свѣтъ: това сж офицеритъ, това сж войницитъ, които сж дѣйствували, но ние ги прощаваме, защото нѣкой е поддѣйствувалъ на тѣхъ, внушилъ имъ е оди-кой си подбудителъ, когото само ще накажемъ. И когато сте вече хвърлили булото на забвението съ закона за амнистията, за да не напомните никога по-нататкъ той моментъ, вие ще трѣбва, слѣдъ година, двѣ, може-би, петъ и десетъ, защото давността е голѣма, да изследвате, да дирите и да освободите маса свѣтъ, само за да накажете частичка отъ тѣхъ — наречени „подбудители“. Това издирване на прѣстѣпното дѣяние, това ровене въ едно събитие, което трѣбва да бжде турено въ забвение съ амнистията не е нужно, е врѣдно даже. Или има нужда отъ амнистия и туряме було, или нѣма нужда отъ амнистия и правимъ комедия. Ако ние искаме наистина да създадемъ амнистия, ако искаме да постигнемъ тѣй, както навсѣкждѣ се постигва, очевидно е, че ще трѣбва да бждемъ изразителни, ще трѣбва да бждемъ смѣли, ще трѣбва да бждемъ категорични!

По-нататкъ, проектътъ не се ограничава съ дѣянията, наказуеми по военно-наказателния законъ, а навлиза и въ гражданския наказателенъ законъ. Азъ не сподѣлямъ възмущението на г. Такава за това. Г. Такевъ се пита, какъ така, защо сж вмѣнати въ законопроекта чл. 236 пунктове 3 и 7, чл. чл. 266, 144, 145, 154, 387; защо амнистирате лице, което е напусвало нѣкой органъ на властѣта прѣзъ това изключително врѣме, защо амнистирате, казва той, този, който не се е подчинилъ на една властъ, не е изпълнилъ нейната покана, не е далъ онова, което тя иска, съ други думи — защо отивате съ такъвъ законъ да амнистирате редъ прѣстѣпления, които сж били многобройни при стѣбирането на реквизицията — и азъ разбирамъ тамъ мотива на правителството — където сж били извършени масови прѣстѣпления. Всѣкждѣ, въ всички области на военно-наказателния и на обикновения наказателенъ законъ, щомъ като се касае да се опрости,

да се тури въ забвение една прѣстѣпностъ, независимо отъ това, какъ ще я измѣрвате и наказжете вие, да-ли съ военно-наказателния или съ обикновения углавенъ законъ, тя трѣбва да бѣде амнистирана, тя трѣбва да бѣде опростена. И азъ не считамъ, че това е грѣшка на правителството; напротивъ, азъ желая, именно тукъ, г. министърътъ на правосъдието да се амбицира, както често обича да се амбицира, и да иска не само тѣзи, но и други членове отъ гражданския наказателенъ законъ да прокара въ законопроекта за амнистията. Азъ подхвърлямъ единъ въпросъ, който тоже заслужава да бѣде обсъденъ отъ правителството и отъ комисията, въ която ще отиде този законопроектъ.

Г. г. народни прѣдставители! Ние знаемъ, че войната се яви за насъ като една злина не само поради туй, че е война, но и поради туй, защото много лоши работи се извършиха съ нея; не само заради туй, защото войската се командваше лошо и въ онова време България се управляваше лошо, но и защото същевременно се вършеха формени прѣстѣпления, за да се трупатъ пари. Положението, което бѣше създадено за нѣкои господа граждани и воени да заематъ служби, за да могатъ да бждатъ единъ видъ власть, управители надъ населението тукъ и въ новитѣ земи, тѣзи господа го обърнаха въ професия да грабятъ, мѣстата въ мушия, вършеха редъ прѣстѣпления, като грабѣха просто пари, като събираха чуждитѣ срдѣства. Всѣка война носи това — ние го знаемъ; нѣма война, въ която извѣстни хора да не сж правили гешефти. Вие тамъ можете да се биете, вие тамъ можете да не спите, и да страдате, но тукъ — въ София, Пловдивъ и не знаа още кждѣ си, се правятъ гешефти, прѣстѣпно се трупатъ богатства; докато едни се жертвуватъ отъ патриотизмъ, докато други се жертвуватъ, защото на — трѣбва да се жертвуватъ, трети облекчени отъ войната сж вършели прѣстѣпни дѣяния. Слѣдъ всѣка война — вземете бѣлѣжка отъ това — ще видите да се издигатъ голѣми палати, нѣкои да въртятъ голѣма търговия, голѣма индустрия. Това е фактъ. Е добръ, това не само не е въ интереса на работническата класа, това не само не е въ интересъ на бѣдния български народъ, но азъ мисля, че това не е въ интереса и на буржоазията, не е въ интересъ и на правителството и на партиятъ отъ болшинството. Не намирате ли вие за нужно, г. г. народни прѣдставители, чрѣзъ единъ ударъ на закона да възстановите силата на закона, като пожелаете, било да издадете особенъ законъ, било да амнистирате прѣстѣпленията по чл. 146 отъ наказателния законъ, за да възстановите тържеството на чл. 428 отъ сщия законъ, който наказва ония органи на властта, които чрѣзъ подкупъ сж извършвали прѣстѣпни дѣяния. Въ нашия наказателенъ законъ има единъ членъ, а именно чл. 428, който наказва чиновникитѣ твърдѣ строго за подкупъ; но въ сщия законъ има и другъ членъ — чл. 146 — който наказва и тѣзи, които даватъ подкупъ, и заради туй въ България ставатъ подкупи, заради туй хората, които доставяха на войската гнили продукти, се обогатиха и съ гешефтитѣ направиха да звучи злѣ името на войната. Не, не сме криви ние за тѣзи поредки, които и вие и ние и никой не може ги узна, защото, който взема и който дава подкупъ, се наказва. Азъ мисля, че този, който дава подкупъ, върши прѣстѣпление — то се знае — и трѣбва да получи наказание, но, за да можете да смѣкнете тѣзи богатства отъ частно владѣние, за да можете да поставите тѣзи частни богатства, които сж се изнесли, въ едно разпореждане на държавата, би трѣбвало да направите една ревизия, би трѣбвало да ги анкетирате. Ако вие анкетирате именно вътрѣшното управление на страната прѣзъ време на войната, ще видите маса пари изкрадени,

ще видите маса ограбвания и натрупвания на пари. Тѣзи прѣстѣпления вие ще можете да издирите и наказжете, само ако отстѣпите временно отъ чл. 146. Налага се, споредъ моето мнѣние, отъ общъ углавно-правенъ интересъ измѣнението на чл. 146. Може-би, ще дойде време да се внесе едно такова измѣнение, но не е злѣ г. министърътъ на правосъдието да вземе бѣлѣжка отъ това, което казвамъ за случая, за да може, дѣйствително, да се разкриятъ истинскитѣ прѣстѣпници.

Д. Кьорчевъ: Направете прѣдложение.

Д-ръ П. Джидровъ: Г. г. народни прѣдставители, като приемамъ по принципъ начина, по който правителството свързва прѣстѣпленията по военно-наказателния съ тия по общия наказателенъ законъ, азъ мисля, че правителството трѣбва да отиде още по-нататкъ. Въ момента, когато нему се повелява по обществени и политически причини да тури було на събитията и на нещастията, да тури въ забвение прѣстѣпността и прѣстѣпнитѣ дѣяния, да се опростятъ грѣшкитѣ и прѣстѣпленията на виновнитѣ, азъ мисля, че г. министърътъ на правосъдието трѣбва да отиде по-нататкъ, и въ този моментъ, по този поводъ да даде амнистия и на всички прѣстѣпления отъ публиченъ характеръ, извършени чрѣзъ печата за прѣзъ цѣлото време на режима Гешовъ—Даневъ и прѣзъ течението на войната, макаръ и да имаше цензура. Г. г. народни прѣдставители! И отъ по-рано има дѣла по печата, които сж висящи, има ги и слѣдъ войната, та хубаво ще бѣде тази амнистия да се простре надъ всички прѣстѣпления по печата до день днешенъ. Ако искате ограничете я до нѣкоя дата, но въ всѣки случай ще бѣде по-умѣстно амнистията да бѣде до день днешенъ. Въ този моментъ, когато ние искаме да забравимъ миналото и да тръгнемъ по новия пътъ на обновлението на страната, нека опростимъ всички ония прѣскачания на прѣдѣлитѣ на закона, направени, за да се издиратъ прѣстѣплението, като се е спорило, като се нападало, защото, безспорно, всички прѣстѣпления по печата сж правени въ единъ публиченъ споръ.

Д. Кьорчевъ: За печата никога. Трѣбва да се научатъ най-напрѣдъ да пишатъ, а не да псуватъ. По този въпросъ ще говоримъ много и за насъ и за васъ.

Д-ръ П. Джидровъ: Г. г. народни прѣдставители! Интересно е, че на два пѣти вече г. Кьорчевъ ме прѣсича...

Д. Кьорчевъ: Първиятъ пътъ Ви допълнихъ, не Ви прѣсекохъ.

Д-ръ П. Джидровъ: Законопроектътъ, който прѣд-
ставя правителството, е съпроводенъ съ мотиви; почти сжщитѣ мотиви, да не кажа сжщитѣ, сж ръководили и другитѣ партии, които сж внесли законопроекти по амнистията. Заслужва да бѣде отбѣлзано, че г. министърътъ на правосъдието, навѣрно въ съгласие съ цѣлото правителство, признава, че прѣзъ течение на двѣтъ войни, както при всѣка война, прѣстѣпността показва своя високъ процентъ и не, малко трудъ е трѣбвало да се положи, за да се направи репресия срѣщу тази прѣстѣпностъ. Но същевременно се признава още, че тази репресия, която е наложителна за обикновено, нормално време, не е умѣстно да се приложи съ сжщата тази абсолютностъ и за трѣстѣпления, извършени прѣзъ време на войнитѣ. Въ мотивитѣ се казва: (Чете) „Признаваме, голѣмо число отъ прѣстѣпленията, извършени прѣзъ такова време, могатъ да се

отдадатъ не толкова на субективната прѣстѣнна сѣдонностъ, колкото на чисто обективни причини, каквито сж: безпорядѣтъ, негодитѣ, лишенията и пр., постоянни спѣтници на войната. Слѣдователно, и отговорността въ много отъ тия случаи трѣбва да се признае за заличена. Това говори справедливостта“.

Азъ не чухъ мотиви у г. Такева, не можахъ да ги разбера. Азъ не чухъ мотиви, които той да противопостави на тѣзи безспорно прави думи въ мотивитѣ на законопроекта, които въ сѣщностъ, по наше гледище, трѣбва да бждатъ разширени. Г. Такевъ, като излага своитѣ съображения противъ законопроекта, издига единъ патриотически протестъ противъ г. военния министъръ: какъ е могълъ той да се съгласи да бждатъ простени войницитѣ за прѣстѣпни дѣяния, какъ е могълъ той да се съгласи съ амнистията, когато утрѣ не ще може да събере войската, за да я накара да върши дѣлото на отечеството и на държавата. Г. Таковъ пледираше нуждата отъ една силна армия, отъ една военна дисциплина, и азъ видѣхъ какъ той се хареса на болшинството — разбира се, не на цѣлото. Г. Таковъ се съгласяваше да се опрости само дребни простѣпки — нѣкой не отдалъ честъ, нѣкой се напилъ отъ удоволствие слѣдъ боя. Амнистирайте само тия, казва г. Таковъ; но да амнистирате войникъ, който е напусналъ поста си, войникъ, който е извършилъ прѣстѣпление, войникъ, който не се е покорилъ на началството, който е извършилъ прѣстѣпно дѣяние, наказуемо по закона, съ години затворъ, строгъ тъмниченъ затворъ! О, това не разбирамъ. Азъ ще кажа, г. г. народни прѣдставители, че нѣма примѣръ въ историята на народитѣ, да се е гласувала амнистия за дребнотѣ прѣстѣпления. Слѣдователно, пледоарията на г. Такева, да се съгласи правителството и г. военниятъ министъръ да ни поднесатъ единъ законъ за амнистия на дребни прѣстѣпления, които не влияятъ върху дисциплината на армията, е пледоария безъ всякаква стойностъ, било отъ научна, било отъ историческа, било отъ политическа гледна точка. Амнистия се дава именно за голѣми масови прѣстѣпления. Какво би било, ако накажете нѣколко три дена затворъ? Ами той ще скача и ще ги излезе. Или какво би било, че ще го лишите отъ една нашивка на рамото или ще го накажете съ нѣкакво друго дребно наказание?

Д. Ньорчевъ: Защо, тогава, искате амнистия по печата?

Д-ръ П. Джидровъ: Г. г. народни прѣдставители! Амнистията е едно сериозно дѣло, което се налага отъ извѣстни политически съображения и тя трѣбва да обхване събитията, като ги постави подъ едно — събития, а не отдѣлни простѣпки, не отдѣлни личности, както искаше да каже г. Такевъ. И азъ апелирамъ къмъ г. военния министъръ и го моля да разгледа и той този законопроектъ отъ едно по-разумно гледище, отъ гледището на добръ разбранитѣ държавни и народни интереси, и именно той, човѣкътъ на дисциплината, на военната дисциплина, човѣкътъ, който мисли, че му трѣбва войска, да намѣри мотиви да прокламира въ парламента, въ това Народно събрание булото на забвение за всички прѣстѣпни дѣяния, извършени отъ войницитѣ. Ако той потърси мотивитѣ за това, ще ги намѣри.

Отъ лѣвия центъръ: Още повече, че той самъ, като бѣше 11 мѣсеца съ тѣзи войници, трѣбва да знае това.

Д-ръ П. Джидровъ: Почитаемо Народно събрание, нека се попитае: какво нѣщо е амнистия? Намъ ни казаха, че амнистия имало най-напрѣдъ въ Гърция. Нѣмаше нужда да навлизаме въ тази история; сти-

гаше да се обясни, че амнистията е грѣцка дума и че самата дума значи забравяне, значи да се не помни, да се забрави нѣщо. И когато искаме да приложимъ амнистия, ние ще трѣбва безспорно да излѣземъ отъ извѣстно гледище, малко-много теоритично, научно-историческо, което ще ни даде възможностъ да разберемъ самата институция — бихъ искалъ да кажа — това се налага, за да можемъ правилно да я приложимъ. Да се дава опрѣдѣление на понятието „амнистия“ е безцѣлно за тия дебати — да изпѣтва споръ върху това нѣма нужда. Онова, което е безспорно за всички, то е, че амнистията е едно всеопрощение на извършени прѣстѣпни дѣяния, че тя е единъ актъ на държавата, чрѣзъ който едно множество лица — не лице, не прѣстѣпленія на Х, У, а множество лица — които сж прѣстѣпници или наказателния законъ, по извѣстни политически съображения се освобождаватъ отъ законнитѣ послѣдци на тѣхнитѣ дѣла, на тѣхнитѣ дѣяния. Това е, г. г. народни прѣдставители, амнистия. Ще я дадете ли, нѣма ли да я дадете — това е ваша работа, но ние ще трѣбва така широко да я схванете.

Слѣдъ рѣчта на г. Такева, азъ мисля, че трѣбва да се кажатъ нѣколко думи върху мотивитѣ за амнистията. Не е въпросътъ тукъ за справедливостъ и хуманностъ. Никой не говори за справедливостъ и хуманностъ, когато прѣпоръчва амнистия. Справедливостъ, хуманностъ — това сж понятия, съ които може да оперира онова лице въ държавата, което е натоварено съ правото на помилване. Когато се издаде една присѣда, ние знаеме, че при извѣстни обстоятелства, ако законътъ не позволява оправдание, дава се право обикновено на монарха, въз основа именно на справедливостта и хуманността, въ конкретенъ случай, за дадено прѣстѣпно дѣяние, за даденъ прѣстѣпникъ, да унищожи наложеното наказание. Това е помилване; тамъ и справедливостта и хуманността играятъ роля. Но амнистията, която трѣбва да хвърли булото на забравата, амнистията, която се дава при изключителни случаи и обикновено за масови прѣстѣпления, която винаги се налага слѣдъ голѣми бунтове и движения, слѣдователно, където има атмосфера на прѣстѣпна зараза, слѣдъ голѣми външения, слѣдъ революции, слѣдъ войни, тази амнистия, казвамъ, не се дава отъ съображение на справедливостъ и хуманностъ, а се дава само отъ съображения политически: слѣдъ всичко станало, налага се въ тая държава да има миръ, да има спокойствие, да има умиротворение въ обществото, да има укротяване на маситѣ. Това сж политическитѣ съображения, това е държавниятъ или общественитъ интересъ, който налага амнистията. Амнистията се налага отъ умното политическо старание, чрѣзъ това срѣдство на всеопрощение, чрѣзъ показаната кротостъ, да се отстранятъ най-лесно и най-сигурно опасни кризи, казва единъ учител по тая материя — Брауеръ, доста отъ давно врѣме. Мислите ли, че можемъ да анализираме нашия общественъ политически животъ днесъ, и че като го анализираме, намъ се налага да въдворимъ миръ, ние сме прѣдъ една необходимостъ да направимъ нѣщо за умиротворение на духоветѣ, че ако това не направимъ, ще изложимъ страната на неспокойствие и ще уврѣдимъ на самото общество? — Въ такъвъ случай, когато ние виждате, ние вѣрвате, ние долавяте, че наистина днешното обществено политическо положение налага да се тури забрива, да се тури булото надъ миналото, въ такъвъ случай, г. г. народни прѣдставители, ние сте длъжни да дадете амнистия и изключенията, които правите да я ограничите, сж врѣдни, съ това нѣма да постигнете цѣльта, която гоните. Азъ се ползувамъ отъ авторитета на този именно учител, който ви цитирахъ,

да ви подсоча неговото мнѣние. Този учителъ, иначе доста консервативенъ, даже твърдѣ много консервативенъ, когато разглежда тоя въпросъ въ единъ моментъ — не днешенъ, но прѣди повече отъ 50 години, въ една своя статия за амнистията казва: „Колкото и да е често това ограничение“ — ограничението на амнистията — „колкото и да почива то на една морална основа, се пакъ до известна степенъ, то измѣня пълния характеръ на самата мѣрка, като се опира не върху самото събитие, а върху личността. Погледнато отъ политически съображения, а тѣ сж най-сжщественитѣ въ случая, ограниченията на амнистията лесно ще извратятъ пълнѣта, като не ще се достигне исканата забора, очакваното успокоение тамъ, кждѣто се изключватъ категории отъ съучастници. Затова такива ограничения на амнистията трѣбва да се отхвърлятъ, тѣ иматъ обратно дѣйствиѣ“. Г. г. народни прѣдставители! Азъ сподѣлямъ този възгледъ напълно, и азъ мисля, че ако ние ще се занимаваме съ въпроса за амнистията, ще трѣбва да разрѣшимъ най-напрѣдъ за себе си голѣмия въпросъ, който ни се полага, а този въпросъ е именно: сжществуватъ ли днесъ политически причини, за да се прѣдприеме амнистия въобще.

Е добръ, азъ искамъ да погледна формално на този въпросъ. Правителството чрѣзъ своя министър-прѣдседателъ, г. Радославовъ, биде принуденъ чрѣзъ своята декларация да се ангажира съ законъ за амнистия. Г. Такевъ може да не одобрява тая политика на г. Радославовъ, но, на всѣки случай, това е важно зарадъ насъ, че едно правителство се усѣща принудено въ единъ такъвъ моментъ, който прѣживѣва страната, да даде декларация, че ще изработи законъ за амнистия. То е принудено! Подъ какви съображения ще го направи, то е другъ въпросъ; но фактътъ, че то се принуждава да декларира, фактътъ, че той излиза съ законъ, говори наистина, че въ обществото амнистията се иска. И не въ това общество, което ние прѣдставяваме, не въ тѣзи обществени класи, обществени срѣди, които ние прѣдставяваме; азъ говоря за пълното общество, и за онаѣ частъ, която е дала довѣрие на правителството; пълното общество иска амнистия! Правителствата сж много чувствителни въ България. Ако наистина въ обществото нѣма течение, нѣма силно настроение за амнистия, нѣмаше да се дава декларация отъ едно българско правителство. Трѣбва наистина да е доболѣло, настроението да е твърдѣ голѣмо, за да бѣде принуденъ единъ министър-прѣдседателъ, дори прѣди изборитѣ, въ една декларация, която бѣше единъ изборенъ манифестъ, да заяви, че е съгласенъ за амнистията.

И. Пѣвъ: Не е ли демагогия?

Д-ръ П. Джидровъ: Ще говоримъ и за нея. — За мене, г. г. народни прѣдставители, съображенията на партията, на водителитѣ, на правителствата, не важатъ. Азъ не искамъ да доказвамъ, да ли искрено г. Радославовъ иска амнистията и да ли г. Такевъ, за да отрече демагогията, иска амнистия. За това не искамъ да говоря. За мене е важно да констатирамъ, че тѣ сж принудени, тѣ сж заставени да дѣйствуватъ. И ако бѣше г. Такевъ на това мѣсто, азъ съмъ сигуренъ, че и той щѣше да бѣде принуденъ да декларира законъ за амнистията.

Погледнете къмъ оппозицията! Това сж социалиститѣ, тѣсни и широки — двѣ фракции, които сж прѣдставители на 100 хиляди гласа, на 100 хиляди български избиратели — които ви казватъ: искамъ амнистия! Можете ли да отречете, че нашитѣ избиратели искатъ амнистия? Може ли г. Такевъ да увѣри насъ, да увѣри нашитѣ избиратели, че тѣ не искатъ амнистия? Може нѣкой си въ Пещера

или въ селото Х, кждѣто той е правилъ агитация, да е казалъ: „Не искаме амнистия“ — азъ това допускамъ; но, на всѣки случай, ние ви го декларираме, ние ви го заявяваме, че нашитѣ избиратели, всички — безъ изключение на страдалци и пострадали, искатъ амнистия. Това ви декларираатъ и г. г. радикалитѣ.

Министъръ генералъ Н. Бояджиевъ: Съ изключение на офицеритѣ.

Д-ръ П. Джидровъ: И офицеритѣ, г. генералъ! Доколкото познавамъ нашитѣ другари, които сж били запасни офицери, нѣкои отъ които иматъ и по два медала, всички, които сж изпълнили дълга си, както трѣбва, сж за амнистията по принципъ.

Отъ дѣсницата: Не е вѣрно.

Д-ръ П. Джидровъ: И мога да ви увѣря, че никой отъ тия хора, които въ даденъ моментъ сж дѣйствували както трѣбва, макаръ и по заповѣдъ, не счита, че амнистията ще дезорганизира българската войска.

Министъръ генералъ Н. Бояджиевъ: Не ме разбрахте, г. Джидровъ. Вие не амнистирате офицеритѣ, Вие искате пълна амнистия само за войницитѣ.

Д-ръ П. Джидровъ: Азъ мисля, че Вие ще държите сжщото становище, г. министре. — Така че, остава земледѣлската група. Тя ви декларира, че иска амнистия. И азъ не се съмнѣвамъ, че въ амнистията земледѣлцитѣ отиватъ по-нашироко, отиватъ по-нататъкъ и могатъ да гласуватъ не само това, което е посочено въ законопроекта за амнистията, но могатъ да гласуватъ още нѣщо повече, още по-широка амнистия. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, остава само демократическата група. Извадете нейнитѣ гласове, оставете ги настрана, . . .

Нѣкой отъ лѣвия центъръ: И тѣхнитѣ избиратели искатъ амнистия.

Д-ръ П. Джидровъ: . . . вие ще имате пакъ грамадното болшинство на българския народъ, който иска амнистия. Направи ми се бѣлѣжка за г. г. народняцитѣ и г. г. цанковиститѣ. Азъ не искахъ да ги турямъ въ смѣтката, защото тѣ сж длѣжни да искатъ амнистия, тѣ нѣматъ право да говорятъ по тоя въпросъ друго-яче, защото, на всѣки случай, тая война и тази прѣстѣпностъ се разви въ управлението имъ и тѣ не могатъ да кажатъ днесъ: накажете войницитѣ, накажете тѣзи хора, които сж вършили прѣстѣпления, защото ние не знаехме какво правимъ въ онова врѣме, като управници на България!

Д-ръ Н. Сакаровъ: Ако тѣ сж невмѣняеми, другитѣ не сж.

Д-ръ П. Джидровъ: Ето защо, г. г. народни прѣдставители, погледнато така формално, трѣбва да се убѣдимъ, че българскиятъ народъ иска амнистията, че дори, по моето разбиране, и избирателитѣ на г. г. демократитѣ искатъ амнистията.

Н. Мушановъ: И тѣ казватъ, че искатъ амнистия, но не тѣй, както вие я разбирате. Тамъ е въпросътъ. Въпросътъ, значи, е на степени, не е въпросъ на принципи. (Възражения отъ лѣвия центъръ)

Д-ръ П. Джидровъ: На всѣки случай, едно е поразително, г-да, че никой не отрича амнистията. Е добръ, ако никой не отрича амнистията, ако сжществуватъ условия въ българския политически животъ днесъ-заднесъ да хвърлите булото, азъ ви питамъ, какъ ще го хвърлите?

Н. Мушановъ: Тамъ е въпросътъ, я?

Д-ръ П. Джидровъ: Тамъ е въпросътъ. Ако съществуватъ условия да дадете амнистия, дайте я — ето какъ е въпросътъ. (Ржкоплъскане отъ крайната лѣвица и лѣвия центъръ) Но, ако вие правите условия за амнистията, това значи, че вие искате външнo да вдигате спомена, да извратите цѣлѣта на амнистията, да унищожите това срдѣство, като най-ефикасно за забравата.

А. Малиновъ: Както вие правите условие за офицерството, които не желаете да амнистирате. Вис, г. Джидровъ, говорите за принципи, бждете логиченъ.

Д-ръ П. Джидровъ: Г. Малиновъ! Ако можете да кажете какво Вие говорите, ще бжде по-добръ, а това, което азъ говоря, обосновахъ го.

А. Малиновъ: Тогава, оставете и на другитъ да обосноватъ своето гледище и да го защитятъ. Нѣма защо тукъ да се възмущавате.

Прѣдседателятъ: Г. Малиновъ! Оставете г. Джидрова да изкаже своето мнѣние.

Д-ръ П. Джидровъ: Азъ отговарямъ на едно обосновано гледище отъ страна на г. Такева, който говори спокойно, ясно, подъ ржкоплъсканията дори на болшинството.

А. Малиновъ: Разликата е тамъ, че г. Такевъ въ своитъ изключения върви по-далечъ, а г. Джидровъ спира само до офицеритъ! Разлика въ принципа нѣма. Всичката тази дълга пледоария това показва. (Смѣхъ между лѣвицата)

А. Ботевъ: Злѣ ви ангажира г. Такевъ, и сега искате да се откопчите отъ този ангажментъ.

Д-ръ П. Джидровъ: Единъ отъ голѣмитъ аргументи на г. Такева бѣше именно този, че амнистията не е народно желание и че това е демагогия отъ политическитъ партии. Че амнистията е едно народно желание, азъ ви го доказахъ, даже съ протеста на г. Мушанова. По въпроса за размѣра ъ азъ имамъ едно принципиално гледище, по него можемъ да споримъ, но че, г. г. народни прѣдставители, ако вие искате амнистия, това не значи още демагогия, това е ясно като бѣлъ день. Ако наистина заинтересованитъ лица, както твърдѣше г. Такевъ, сж които желаятъ амнистията, и ако статистиката, която той ни посочи, ни показва, че подведенитъ подъ главно прѣслѣждане до 20 априлий 1913 г. за прѣстѣпления прѣзъ двѣтъ войни сж 12,981 войници, очевидно е, г. г. народни прѣдставители, че ако потърсите тѣзи 12 хиляди, прѣснати въ цѣла България — а частъ отъ тѣхъ ограничено въ Ловечъ и близкитъ мѣста — и видите по колко се падатъ на село, вие нѣма да ги намѣрите по единъ на село. Често пѣти има села безъ такива заинтересовани лица. Въ това село, въ което е билъ г. Такевъ, явилъ се прѣдъ него единъ раненъ и казалъ: „Азъ азъ съмъ раненъ, а нѣкой си билъ избѣгалъ и се крилъ“. Но, г. г. народни прѣдставители, въ това село има 200—300 души избиратели — повече отъ 600—700 жители — 200—300 избиратели, отъ които единъ заинтересованъ! И вие мислите, че това е демаггия, да се иска амнистия! Не. Числото на заинтересованитъ е таково ограничено, щото много по-големо е числото на тѣзи, които се бунтуватъ, споредъ мнѣнието на г. Такева, на тѣзи, които сж прѣнесли всичкитъ тежести, които не би трѣбвало, споредъ неговото впечатление, да искатъ амнистия, и ако трѣбва да се прави демагогия, това е именно да се

прави демагогия прѣдъ този свѣтъ, който е многостепенно повече, и на онзи свѣтъ, който е страдалъ и който не иска да се опростятъ прѣстѣпленията. Не може вие да правите демагогия съ желанието на хора, които сж малцинство. Демагогия се прави съ общитъ чувствувания, съ общи желания, съ въпроси и прѣдложения, които могатъ да задоволятъ множеството, а не по въпроси, какъто единъ въ селото или въ нѣколко села, ще бжде ангажиранъ.

Но единъ голѣмъ въпросъ се повдига и азъ държа да обърна вашето внимание на него. Това е именно въпросъ отъ държавно гледище, въпросътъ за дисциплината въ нашата армия. Обичатъ да казватъ, г. г. народни прѣдставители, че ние, социалиститъ, искаме да унищожимъ всѣка дисциплина, и когато болшинството се нахвърля противъ насъ, то обикновено, винаги това презумира, че — това било нашето гледище — за насъ нация, народъ не ваятъ за петъ пари — насъ ни наричатъ безотечественици и т. н. Азъ съмъ длъженъ отъ тази трибуна да протестирамъ противъ такава една клевета. Г. г. народни прѣдставители! Социалдемократията навѣждѣ, социалдемократията и у насъ се бори въ една опрѣдѣлена територия, между дадени хора. Това е нацията, която ни е родила, на която длъжимъ помощъ, на която длъжимъ работа, за да я повдигнемъ политически и културно. Че какво ще правимъ ние, българскитъ социалисти, въ Сърбия? Какво ще правимъ ние, българскитъ социалисти, въ Романия? Какво ще правимъ ние, българскитъ социалисти, въ Германия, ако щете?

Н. Мушановъ: (Казва нѣщо)

Д-ръ П. Джидровъ: Недѣйте ми върти глава, г. Мушановъ.

Н. Мушановъ: Одобрявамъ това, ксето казвате, г. Джидровъ.

Д-ръ П. Джидровъ: Какво ще правятъ германскитъ социалисти тукъ? Социализмътъ е интернационаленъ въ такава смисълъ, че той прѣдставлява една идея, която се носи отъ дадена класа на обществата въ цѣлия свѣтъ; социализмътъ е интернационаленъ въ тази смисълъ, че той ще се осмислени по силата на едни общи закони, които господствуватъ въ развитието на цѣлия свѣтъ. Но, г. г. народни прѣдставители, ние работимъ въ тая страна, ние говоримъ на този езикъ, ние сме учили въ нашитъ училища на нашия матеренъ езикъ и на този матеренъ езикъ ние искаме да проповѣдваме социализма; чрѣзъ матерния езикъ, чрѣзъ силата на тази наша национална рѣчь ние искаме да организираме българското работническо, да го направимъ авангардъ на политическата борба; чрѣзъ тази, значи, социалистическа дѣятелностъ ние искаме да прѣобразуваме нашата си държава, България, и за това се боримъ за редъ реформи, които стѣпка по стѣпка ще реформиратъ обществото и държавата. На края на тази борба — стѣпка по стѣпка да се реформира държавата, стои единъ идеалъ, който заради насъ е ясенъ, заради насъ е убѣдителенъ, заради насъ е постижимъ, и именно за него ние се боримъ. И когато ние се боримъ за подобренieto на нацията вънъ и вътрѣ, когато ние се боримъ за реформи, за да можемъ да дадемъ възможностъ на цѣлия народъ да живѣе достойно и прилично, когато ние се боримъ да намалимъ неговитъ тегила, ние сжщеврѣменно се боримъ и за нашия идеалъ, защото подобренieto на нацията, подобренieto условията на социалното развитие, това е въ унисонъ, въ съгласие съ нашия социалистически идеалъ. (Ржкоплъскане въ крайната лѣвица)

Ето това, г. г. народни прѣдставители, трѣбва да ви кажа. И тогава, какъвъ е спорътъ, ако вие имате

убѣждението, че наистина ние не искаме да унищожимъ нацията, ако вие имате убѣждение, че дори и когато протестираме противъ извѣстни изстъпления, все таки не прѣслѣдваме друго, освѣнъ да запазимъ престижа на нацията, да дадемъ сигурност и гаранция за свободенъ животъ на хората въ тази страна. Та, ако излѣзете вие отъ това гледище, ще трѣбва, най-сетнѣ, да погледнете и на насъ като на хора, които искатъ да творятъ въ България, особено слѣдъ единъ погромъ, слѣдъ това нещастие, което ние всички видѣхме и разбрахме, което прослѣдихме въ дългодневнитѣ дебати и за което постановихме анкета. Слѣдъ това нещастие на България, трѣбва сериозно да погледнете върху това наше желание, че ние искаме да се обнови тая страна, че ние искаме да творимъ, да работимъ за благото на България. Когато ви говоримъ, слѣдователно, за амнистия, която можемъ да защитимъ и теоретически съ мнѣнията на писатели отъ прѣди половинъ столѣтие, които не прѣпорѣчватъ „амнистията съ изключения“ и съ смѣсена система, а прѣпорѣчватъ такава амнистия, която да бие право на цѣлѣта, за да се тури було на цѣлото събитие, когато ние всички се мѣчимъ това да ви прѣдставимъ, вие трѣбва, най-сетнѣ, да повѣрвате, че ние не го правимъ съ намѣрение да намалимъ, да отслабимъ военната дисциплина. Г. г. народни прѣдставители! Нѣма да бѣде съ ума си този социалдемократъ, който може да иска туй унищожение на военната дисциплина. Вие не сте чули това отъ насъ, г-да, вие го четете въ вѣстниците, които ни клеветятъ, клеветятъ ни, за да ни чернятъ, за да ни излагатъ прѣдъ масата, за да не може тя да гледа симпатично на насъ. Но онова, което ние казваме, когато сме насамъ съ тази маса, когато можемъ да я видимъ и да кажемъ онова, което ние пишемъ, което трѣбва да ѝ декларираме, това е именно, че ние, искайки да подобримъ положението въ България, искайки да подобримъ положението на маситѣ, да издигнемъ престижа на България, на тая България, въ която живѣемъ, съ пълна вѣра, именно къмъ тая цѣль, ние искаме реформирането на военната организация. Вие ще ни кажете, че сме грѣшни, но нека дискутираме на тая тема, нека споримъ, да-ли едно народно въоръжение е по-цѣнно за България, или една постоянна войска, която може да се командува по тоя начинъ, по който се командува на 16 юний. Нека откриемъ дебати, нека г. министърътъ ни прѣдложи проектъ за реформиране, нека вие се съгласите да чуете дебати въ този парламентъ за реорганизацията на армията. И ако ние тогава не се съгласимъ, ако вашето мнѣние надвие, ние ще се подчинимъ, защото врѣмето е такова, трѣбва да търпимъ вашето мнѣние, и тогава вѣнъ ще се боримъ, за да можемъ да измѣнимъ общественото мнѣние, за да наложимъ нашето гледище по този въпросъ. По тоя начинъ ние вървимъ същеврѣменно къмъ реформата. Тамъ е главната ни цѣль, тамъ е голѣмиятъ въпросъ за насъ. Когато ние се боримъ за реорганизацията на армията, ние ни най-малко не мислимъ да провалимъ вашата дисциплина. Напротивъ, ако въ България тая демократизация, която вие въведохте до прѣстѣжност на края, бѣше въ началото, ние, може-би, щѣхме да бждемъ погълнати отъ нашитѣ неприятели. Кой иска да бжде погълнатъ? Та нема можете да повѣрвате, че ние искаме да дойдатъ турцитѣ въ нашата страна? Ние се борихме противъ войната, защото е едно зло, защото знаемъ, какъ се инспирира, какъ ще се развива, защото знаемъ, че не е всичко уредено, че може да дойде до кървава схватка за Македония, тая ябълка на раздора. Но това ние само го казахме, ние само го прокламирахме, ние го разправихме на масата. Масата, обаче, васъ послуша, вие я подведохте да приеме и извърши войната. Добрѣ, нѣма

ли поука отъ това, нѣма ли най-сетнѣ нашиятъ възгледъ да възтържествува, ако не днесъ, утрѣ? Дайте ни правото, дайте ни свободата да мислимъ, дайте ни право и свобода да дѣйствуваме и дайте ни право да се надѣваме, че тоя възгледъ единъ денъ ще възтържествува. Това е легална борба, г. г. народни прѣдставители. Недѣйте ни упреква, че съ туй искаме да унищожаваме военната дисциплина! Тѣй, ще оставимъ турцитѣ да ни поробятъ земята? О! азъ не мога да забравя ония погледи, г. г. народни прѣдставители, на българскитѣ войници, когато се връщаха отъ Чаталджа и заминаваха съ бързината на пълзящия тренъ покрай българскитѣ ниви, които прѣдставляваха по-културенъ изгледъ, отколкото опустошената Тракия; азъ не мога да забравя тия мили погледи на войницитѣ, като минаваха прѣзъ по-културната земя на тази България и явно я прѣдпочитаха прѣдъ тази, която бѣха напуснали. Дайте възможностъ въ нашата земя на всички обществени класи да намѣрятъ спокойно развитие. Ние не искаме отъ васъ да въдворите социализма.

(Прѣдседателското мѣсто заема подпрѣдседателятъ г. д-ръ Иванъ Момчиловъ)

Д. Кьорчевъ: Кой ви прѣчи?

Д-ръ П. Джидровъ: Кой ни прѣчи, пита г. Кьорчевъ. Вие искате да започна на тази тема, да ви питамъ, защо стѣснявате свободата на изборитѣ, защо не слушате опозиционнитѣ оратори ли? Това ли искате вие, г. Кьорчевъ?

Д. Кьорчевъ: Говорите за амнистията, а развивате общи политически убѣждения. Какво е трѣва?

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звѣни)

Д-ръ П. Джидровъ: Има прѣдседател, на думата на когото съмъ длъженъ да се подчинявамъ. Моето право въ този часъ е по-голѣмо отъ Вашето. Вие сте принудени да мълчите и да слушате — азъ ще говоря!

Д. Кьорчевъ: Азъ Ви слушамъ и толерирамъ, но вие да не измѣнявате темата, за да знаемъ какво говорите.

Д-ръ П. Джидровъ: Недѣйте обижда, г. Кьорчевъ, — оставете личното настрана.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Позволете да кажа и азъ двѣ думи на Народното събрание. За липзенъ пътъ моля господата и отъ болшинството и отъ меншеството да бждатъ малко по-търпѣливи и по-спокойни.

Д-ръ Н. Санаровъ: Особено г. Кьорчевъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Санаровъ! Нѣмате право да правите бѣлѣжка.

Д-ръ П. Джидровъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ имамъ пълно убѣждение, че съ това, което ви прѣпорѣчвамъ, ние не вървимъ къмъ унищожението на военната дисциплина. Азъ не се съмнѣвамъ, че идеята на г. Такева е една фалшифа идея. Той пита г. военния министъръ. Какъ вие утрѣ ще свикате войската? — Тя нѣма да дойде. Да, разбира се, тя нѣма да дойде, ако ще би да избѣсите 10 хиляди души. Какъ така? Вие искате войската да идва винаги, когато искате да я поведете на касапница? Българскитѣ народъ, щомъ е подъ знамето, непрѣмѣнно трѣбва да трѣгне, тѣй ли искате вие?

Д. Кьорчевъ: Да, тъй искаме.

Д-ръ П. Джидровъ: Това нѣма да стане. Сега ще ви аргументирамъ, че това нѣма да бѣде така.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Вие се опитайте втори пътъ.

Д. Кьорчевъ: Най-напрѣдъ Васъ ще извикатъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)

Д. Кьорчевъ: Правителството по кефъ не прави война, а има извѣстенъ разумъ въ тая работа. „Повикайте ги втори пътъ, та да видимъ, да-ли ще дойдатъ“ — какъ може да се говори така?

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)

Д-ръ П. Джидровъ: Г. г. народни прѣдставители! Въпросътъ е важенъ и заради това не трѣбва г. Такевъ, единъ държавникъ, да каже: утрѣ войската нѣма да трѣгне на бойното поле. Азъ съмъ увѣренъ, че при тия условия и г. военниятъ министъръ ще каже: нѣма да трѣгне. Разбира се, нѣма да трѣгне. Той ще признае това. Или като ви направи едно лицемерие въ парламента, ще ви задоволи? Ами че тя, като е свършила тъй, съ такава прѣстъпностъ, както се описва, очевидно, не е минало врѣмето да си отпочине, за да може да продължи съ ентузиазмъ, както искаше.

И. Вълчевъ: Не е свършила съ прѣстъпностъ

Д-ръ П. Джидровъ: Какво дадохте вие на тази войска, слѣдъ като се върна, какъвъ режимъ прѣживява или какви условия турнахте вие, за да можете да искате отъ нея отново да трѣгне? Очевидно е, че, ако вие, г-да, бихте наредили България тъй, за да бѣде привлѣкателна на всички свои членове, тая България да дава възможностъ за добъръ животъ на всички — а това би станало чрѣзъ реформената политика, чрѣзъ реформенитѣ актове на правителствата — ако вие направите такава България на сравнително благоденствие, азъ ви казвамъ, че въ нейна защита всички ще трѣгнатъ и нѣма да позволятъ на неприятеля да заграби тая страна. Създайте база за истински патриотизмъ! Не е въпросътъ тукъ въ тая ли или въ оная форма ще бѣде въоръженъ народътъ. Но азъ питамъ: Кой нѣма да трѣгне да запази една сравнително по-хубава България срѣщу неприятеля, който ще я покори, който ще я изнуди?

И. Ангеловъ: Чрѣзъ реформи, но не съ амнистии.

Д-ръ П. Джидровъ: Това е вашъ възгледъ, на правителството, г. Ангеловъ.

Г. г. народни прѣдставители! Не бива така леко да се гледа на единъ голѣмъ въпросъ. Безспорно, този аргументъ на г. Такева, бѣше единъ аргументъ изказанъ съ голѣмъ патосъ, и азъ видѣхъ, какъ министърътъ се спрѣ, какъ си прѣдстави картината — че утрѣ не ще може да събере войската да трѣгне по негова заповѣдъ. Г. военниятъ министъръ се смути малко и г. Такевъ тържествуваше. Но, очевидно е, г. военниятъ министъръ, като се е успокоилъ, разбралъ е, че ние сме въ България, която въ 1912 и 1913 г. е водила война, разбралъ е, какво фалшивъ е билъ този патосъ на г. Такева.

И. Г. Поповъ: Военниятъ министъръ се смутилъ! Чудно!

П. Генадиевъ: (Къмъ г. Джидрова.) Срамота е да говорите това!

Д-ръ П. Джидровъ: Кое е срамота, г. Генадиевъ?

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Моли, нецѣйте се разправя.

Д-ръ П. Джидровъ: Срамота е едно: че се създаде законъ за народно допитване, когато се касае да се съгради една чепима срѣдъ селото, а се отнема правото на българския народъ въ своята цѣлостъ да рѣшава въпроса за война, въпросъ на материални, въпросъ на човѣшки, за териториялни и политически жертви. Това е срамота. И ако вие виждате, че въ народа нѣма настроение за война, ще искате да му го наложите, насилва да го карате? Или този народъ е, който управлява, или вие сте негови натрапени отъ провидѣшието прѣдставители, които трѣбва да диктувате неговитѣ интереси. Азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че по тоя въпросъ трѣбва да се разберемъ.

Д-ръ В. Черневъ: Отъ трибуната се поддържа, че когато се обяви война, трѣбва референдумъ!

Д-ръ П. Джидровъ: Не Ви чувамъ добръ. Нѣма да влизамъ по-надълго въ тоя въпросъ.

К. Пастуховъ: Оставете да се рѣшава въпросътъ за война изъ кюшетата и слѣдъ като боклуктисахте работата, казвате послѣ: „безумно прѣстъпление е извършено!“ (Ржкоплѣскане въ крайната лѣвица)

Д. Кьорчевъ: Вие лично сте банкрутинали, г. Пастуховъ. Недѣйте говори, че сме боклуктисали работата.

Д-ръ Д. Димитровъ: Въ Враца е банкрутиралъ.

Отъ дѣсницата: Ползува се отъ реквизиционната комисия.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)

Д-ръ П. Джидровъ: Г. г. народни прѣдставители! Ограничената амнистия, споредъ моето мнѣние, е една голѣма несправедливостъ. Вѣрно е, че прѣстъпността е добила голѣми размѣри, но азъ питамъ — това и г. министърътъ на войната, и г. министърътъ на правосѣдието ще признаватъ — да-ли всички, които сж простѣли, които сж извършили прѣстъпно дѣяние, се прѣслѣдватъ? Ако вие сте прѣдъ масови прѣстъпни дѣяния, ако вие не можете да уловите болшинството, ако вие сте подвели подъ отговорностъ цѣли полкове — 4500 души се прѣслѣдватъ само за прѣдаване на ромѣнитѣ, заедно съ генерала си и съ офицеритѣ — . . .

А. Коновъ: Ама генерала не прѣслѣдватъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)

Д-ръ П. Джидровъ: . . . мислите ли, вие, че ще бѣде възможно нѣкой човѣшки сѣдъ да накаже тѣзи хора? Азъ знамъ, че ще ми се възрази: сѣдитѣ иматъ сърца. Да, иматъ сърца, но тѣ сж сѣдин, тѣ сж длъжни да пазятъ закона. Надъ тѣхъ стои едно повеление на тѣхната професия, на тѣхното знание, на правото, което сж учили. Вие лесно ли бихте дали правото на сѣдитѣ да оправдаватъ? Ами че вие сами не бихте били съгласни да бѣдете подъ гнѣва на единъ такъвъ произволъ, да отдадете на сѣдитѣ това право, и да освободите себе си отъ тази отговорностъ за амнистията и да дадете фактически амнистия чрѣзъ помилване отъ царя или чрѣзъ оправдаване отъ сѣдилищата. Тия сѣдин, по силата на закона, трѣбва да издаватъ присѣди по законъ и

свѣстъ и, ако се докаже виновностъ, длѣжни сѣ да издадатъ осѣдителна присѣда. Ако има смекчающа вината обстоятелства, наказанието може да бѣде помалко. Но азъ ви питамъ: когато наказанието за обикновени военни прѣстѣпления е отъ три до 9-годишенъ затворъ — минимумъ 3-годишенъ — какво понадолу може да тури единъ сѣдия, единъ сѣдъ?

К. Василевъ: Макаръ и съ сърце.

Д-ръ П. Джидровъ: Г. г. народни прѣдставители! Една несправедливостъ ще бѣде да оставите по този начинъ да се развива вилнението, ширенето на сѣдебната властъ извънъ закона. И най-сетнѣ, една не-правда ще бѣде да оставите вие на усмотрѣнието на този, който има право на помилване, да опрощава наложенитѣ отъ сѣдилищата наказания. Заради туй именно, когато виждате, когато усѣщате и разбирате, че тази прѣстѣпностъ е широка и че, така ако се остави, ще бѣде злѣ за поредкитѣ на страната: въ този моментъ и се налага забвение, както мисли г. министрътъ на правосѣдието и правителството, очевидно е, че отговорността трѣбва да поемете вие, народното прѣдставителство, което е ауторизирано отъ закона и отъ конституцията да опрощава грѣшкитѣ или прѣстѣпленията на хората. Азъ си спомнямъ единъ инцидентъ. Това бѣха войници отъ 37 на-боръ, които, не знамъ по чия инициатива, отидоха край палата и викаха, вдигаха гюрултия. Какво сѣ казали, не зная добръ, но, въ всѣки случай, това бѣше една протестация прѣдъ двореца. По силата на закона, единъ войникъ не може да направи това. Защо сѣ протестирали тия момчета, кой ги е нака-ралъ, това не ми е извѣстно, но едно знамъ, г. г. на-родни прѣдставители; то е, че тѣзи хора, множество на брой, отидоха да прѣдвяватъ единъ протестъ за освобождение.

И. Ангеловъ: 200 души бѣха всичкитѣ — съ очитѣ си ги видѣхъ.

Д-ръ П. Джидровъ: Тѣй, вѣрно, 200 души бѣха. И отъ тия 200 души се прѣслѣдватъ, се наказватъ 11 или 12 души.

И. Вълчевъ: Подстрѣкателитѣ.

Д-ръ П. Джидровъ: Ами кѣдѣ сѣ останалитѣ 188 души? Защо тѣ се изоставиха? Не викаха ли всички наедно? Ами осѣденитѣ 12 души нѣма ли да кажатъ: „Това не е правосѣдие, ние да лежимъ 11 го-дини затворъ, а другитѣ 188 души да бѣдатъ свободни!“

Г-да! Позволете въ тая материя да изнесемъ едни съображения, които сѣ съображения на правото въ държавата въобще; не сѣ съображения на социали-ститѣ; тѣ трѣбва да бѣдатъ съображения на всѣки единъ правникъ, който иска да установи единъ зако-ненъ, правовъ редъ въ тая страна. Правосѣдието не трѣбва да се компрометира. Вие сте го създали, вие искате да си служите съ него. Е добръ, и намъ уврѣжда, ако то бѣде компрометирано; отъ името на тѣзи наши интереси и отъ името на общитѣ инте-реси на страната, ние искаме правосѣдието да се за-пази на една прилична висота. Ние дори не сме съ-гласни съ тая висота, на която то днесъ стои. И какво става, г. г. народни прѣдставители? Наказватъ се войницитѣ съ 11-годишенъ затворъ, да се внесе страхъ въ обществото, и веднага се помилватъ отъ Негово Величество Царя, за да се издига автори-тетътъ на българския царъ по този начинъ.

Министръ Н. Апостоловъ: Не на царя, а на закона.

Д-ръ П. Джидровъ: Никакъвъ законъ!

Министръ Х. Поповъ: Ще се свѣрши безъ царя, въ нашия парламентъ.

Д-ръ П. Джидровъ: За мене не е важенъ царътъ, за мене е важна короната, монархътъ. Думата ми е, вие разбирате, че издигате авторитета на царя то-гава, когато се касае за опрощаване на всички прѣ-стѣпления, . . .

Нѣкой отъ дѣсницата: Законътъ е издигналъ този принципъ.

Д-ръ П. Джидровъ: . . . които се направиха, на едно прѣстѣпление, което е извършено отъ 200 души войници. Г. г. народни прѣдставители! Прѣдставете си, че могатъ да се не помилватъ тия хора и да оста-натъ двама-трима души да гниятъ въ затворитѣ, когато 200—300 души сѣ свободни. Това е една не-справедливостъ, и когато това е фактъ въ живота, когато това е така, ако оставите да лежатъ малцина, а другитѣ пуснете, тогава незадоволството, протес-титѣ ще бѣдатъ много голѣми, ще се създаде дви-жение, което ще коштува мира и спокойствието на страната. Ето ви единъ политически мотивъ, за да може да се прибѣгне къмъ една по-широка амнистия.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ не се занима-вамъ нито съ интендантската служба, нито съ фелд-шерската и санитарната служба, не се занима-вамъ съ дѣлата на отдѣлни офицери, съ прѣдизвика-телствата на отдѣлни офицери, не искамъ на тая тема да се спирамъ; азъ искамъ да се спра на общитѣ по-ложения. Цѣлнитѣ 22-и полкъ се е бунтувалъ, цѣ-лнитѣ 22-и полкъ е отричалъ началството си. Неща-стие, разбира се, за тоя моментъ, лошо. Но нека г. ми-нистрътъ види причинитѣ на това, да ги изслѣдва, и азъ не се съмнѣвамъ, че ще намѣри нѣкъдѣ вина. И, г. г. народни прѣдставители, тоя полкъ, който от-рече началството си, който тури свой полковни ко-мандиръ, свои дружинни командири и безъ позволе-нието на новия командиръ — редникъ или фелд-шербъ — истинскиятъ полковни командиръ не е билъ допуснатъ да разговаря съ войницитѣ, тоя полкъ цѣлъ е въ прѣстѣпление. Това е очевидно. Какво правите вие? Вие считате, че не бива да го сѣдите, вие знаете, ние знаемъ, всички чувствуваме, че 4 хи-ляди души не бива да се сѣдятъ, и какво правите? Слѣдъ като тоя полкъ сѣ пакъ се би храбро съ сѣрби, съ гърци, слѣдъ като всичко се свѣрши, вие вземате 10—11 души и ги давате подъ углавенъ сѣдъ, осѣждатъ ги на тежъкъ затворъ и оставяте царътъ да ги помилва.

Д. Кьорчевъ: Какво направиха японцитѣ, слѣдъ една побѣдоносна война. Знаете ли?

Д-ръ П. Джидровъ: Вие, г. Кьорчевъ, ще кажете за японцитѣ; азъ говоря за България. — Г. г. народни прѣдставители! Подъ углавно прѣслѣждане сѣ 4.500 или 4.800 души — азъ говоря, прочее, за масови прѣ-стѣпления, за тия прѣстѣпления, които налагатъ амнистия — отъ IX-та дивизия, които по единъ про-тивентъ на дисциплината и на законитѣ начинъ оти-доха да се прѣдадатъ на ромѣнитѣ. Кой ги прѣ-даде? Генералътъ имъ тамъ, полковитѣ, дружиннитѣ, ротнитѣ командири тамъ, офицеритѣ, съ дивизионния имъ началникъ начело се прѣдаватъ на ромѣнитѣ, и вие сега мислите да прѣслѣдвате 4.500 души вой-ници. А ние знаемъ тия оплаквания, които ви се пра-вятъ постоянно: единъ пътъ войникътъ туренъ подъ углавно прѣслѣждане, вече ще отговаря споредъ пар-тията си; ако бѣде правителственъ, може да бѣде пуснатъ подъ гаранция, ако не е правителственъ — не може.

И. Вълчевъ: Вие петните българското правосѣдие!

Д-ръ П. Джидровъ: Г-да! Ако не бѣхте правителство, щѣхте да ми дадете право. За жалостъ, така става.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Недѣйте хвърля такава петно върху правителството.

Д. Њорчевъ: Това не е петно върху правителството, а върху правосъдието.

Д-ръ П. Джидровъ: Вие, г. г. народни прѣдставители, ще сѣдите тѣзи 4.500 души, по оставите свободни офицеритѣ, които сѣщо трѣбва да прѣслѣдвате; въ момента, когато ги сѣдите, знае се, че генералъ Сираковъ е повишенъ и е свободенъ дѣйствующъ офицеръ.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Не е повишенъ.

К. Василевъ: Не е обезспокоенъ поне, г. министре.

Министъръ Х. Поповъ: Обвинявате лице, което отсѣствувва. Генералъ Сираковъ не е тукъ. Достоличнието на единъ депутатъ, а още повече на ораторъ, като Васъ, изисква, да не обвинявате лице, което не е тукъ, за да се защита.

Д-ръ П. Джидровъ: Така че, г. г. народни прѣдставители, съ факта, че не всички сѣ подѣ отговорностъ, възбужда се едно негодувание въ маситѣ. И това е главната мисль, която искамъ да изнеса. Мимо нашето желание, мимо нашата воля, ще се създаде движение, негодувание за несправедливо отнасяне, и вие, когато ще сѣдите и когато ще опрощавате, ще осѣдите хиляди, за да опростите десетки, и тия хиляди ще ви кажатъ: „Азъ не бѣхъ по-малко дѣйствуещъ отъ онзи нещастникъ, когото осѣдихте“. . . Това ще го чуятъ роднини и приятели, ще се създаде негодувание, движение и протести, и ето ви единъ елементъ за неспокойствие въ страната. Знаете ли, г. г. народни прѣдставители, правителствениятъ законопроектъ каква частъ отъ прѣслѣдващитѣ се по углавенъ редъ войници иска да амнистира? За жалостъ, ние, народнитѣ прѣдставители, нѣмаме този престижъ да бъдаме отворени за насъ всичкитѣ врати на държавнитѣ учрѣждения, за да може лесно и готово да ни се даватъ всички необходими свѣдѣния. Азъ не искамъ да изнеса нѣкакво недоволство отъ г. военния министъръ. . .

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Не сте по-искали.

Д-ръ П. Джидровъ: Не съмъ се опиталъ, не съмъ искалъ, не съмъ се обърналъ къмъ него, за да може да се прѣтълкува това така. Но азъ се опитахъ по другъ начинъ и по тоя пѣтъ можеше да ми се услужи по-добрь. Всѣки мисли, кой знае тукъ какво ще се изложи — боятъ се хората. Г. г. народни прѣдставители! Отъ смѣтката, която г. Такевъ прави, азъ виждамъ, че всичкитѣ заведени углавни прѣслѣдвания обхващатъ една маса войници отъ 12.981 и 881 офицери. Като се извадятъ ония прѣстѣпни дѣяния, които не влизатъ въ законопроекта за амнистия на правителството, като се извадятъ тѣзи обвинения, които се равняватъ на 10.152 войника и 192 офицери, ще остане — съ една резерва по единъ неразрѣшенъ въпросъ, по обвинение на войницитѣ отъ IX-та дивизия, а именно по чл. чл. 155, 156 и 236 отъ военноположителния законъ — да се амнистиратъ всичко 2.829 войника и 189 офицери. Ако, наистина, това число ние можемъ въ тия дебати да го увеличимъ даже съ числото 4.500 на войницитѣ, които се сѣдадохъ на ромжницитѣ, ние ще имаме приблизително около

6—7 хиляди души амнистирани — нѣма и половината отъ числото на войницитѣ, които се прѣслѣдватъ. Г. г. народни прѣдставители! Ако, наистина, вашиятъ законопроектъ има за цѣль да принесе една облага въ смисль на опрощение прѣстѣпността и наказуемостта за прѣстѣпни дѣяния на лица отъ 2.800 до 3.000 души, недѣйте дава амнистия. Защо? Защото по тоя начинъ ще хвърлите масата въ затвора, ще отречете гостопримство въ България за хиляди хора, които сѣ дезертьори. Не трѣбва да има дезертьори, то се знае, но, г-да, влѣзте въ положението на всѣки, разберете неговата душа, и вие, като сѣдници, ще намѣрите извѣстни оправдания.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Всѣки за себе си ще отговаря по закона.

Д-ръ П. Джидровъ: Нека се трогне и Вашето сърце, г. Бакаловъ, като сѣдникъ. — Г-да! Азъ не искамъ да давамъ опрощение, за да поощрявамъ прѣстѣпленията. Не гоня тази цѣль и нѣма защо опозиционно да ме схващате. Но когато вие мислите, че трѣбва да дадете амнистия, че сте длъжни да дадете амнистия, защото народътъ иска такава, азъ вѣрвамъ, че ако вие попитате тоя народъ, той нѣма да приеме амнистия на 2.000, на 4.800 души, за да турите въ затвора 10—11 хиляди души.

М. Такевъ: Г. Джидровъ! Можете ли ми посочи, колко митинги направи българскиятъ народъ, за да иска амнистия?

Д-ръ П. Джидровъ: Азъ съмъ съгласенъ, г. Такевъ, да попитаме българския народъ, и ако българскиятъ народъ не ви иска амнистия, не му я давайте. Стига той да е спокоенъ, стига да е спокойна страната. Но по впечатлението, което имамъ отъ обиколката, вече на два пѣти изъ страната, азъ съмъ увѣренъ, азъ знамъ, че нашиятъ народъ иска амнистия; затуй тя му се дава отъ тукъ (Сочи министерската маса) и затуй се иска отъ тамъ (Сочи лѣвицата). Въпросътъ, слѣдователно, трѣбва да се сложи така: Налице ли сѣ условията, г. г. народни прѣдставители, за да може да се даде амнистия? Азъ мисля, че сѣ налице. Това ви го доказахъ формално. Но азъ отивамъ по-нататъкъ: съществуватъ ли условия, които прѣдъ насъ да извѣняватъ прѣстѣпността въ такъвъ смисль, че ние днеска, слѣдъ разгрома на България, да нѣмаме право да отмищаваме? Защото, ако ми кажете, че 12 хиляди души се прѣслѣдватъ, вие трѣбва да знаете, че има 100 хиляди прѣстѣпници; и ако вие прѣслѣдвате 12 хиляди отъ мѣсеци насамъ, а 90 хиляди оставяте свободно да вървятъ, това вече не е добро отъ гледище правосъдно. И ако отъ тѣзи 12 хиляди осѣдите само нѣколко души, а другитѣ по милватъ, това показва, г-да, че вие не смѣте да приложите наказанието. И за да илюстрирамъ моята мисль: че условията сѣ налице, за да може да се даде амнистия, г. г. народни прѣдставители, азъ ви заявявамъ и съмъ увѣденъ, че никое правителство нѣма да остави тѣзи войници да излѣжатъ наказанията си. Вие се страхувате отъ амнистията като манифестация, но вие фактически я допущате и слѣдъ 2—3 години нѣма да се намѣри войникъ, който да лежи въ затвора за прѣстѣпление прѣзъ войната. Ако не вие, друго правителство отъ тия хора, които пледираха противъ амнистията, ще ги освободи, защото народътъ желае това и вие ще трѣбва да задоволите тия желания. Но азъ казвамъ, този начинъ на манипулиране съ властта е опасенъ. Нека Народното събрание, отъ висотата на това мѣсто, нека самото правителство каже: „Ние днесъ опрощаваме. Но това не значи, че утрѣ-други день, нѣкога, пакъ ще ви опростимъ“. Ние днеска все-

опрошаваме по мотиви политически, по съображения, да запазимъ спокойствието, защото, най-сетнѣ, страната има нужда да се хвърли булото на миналото, за да може спокойно да гледа само напредъ. И нѣма да получите отрицателни резултати. По-голъми отрицателни резултати ще получите, ако по кюшетата, съ партизански облаги, съ мъненки дарения докарате освободеннието на хората. Г. г. демократитѣ тогава могатъ да спечелятъ много, като дадатъ милостъ. Но, кажете: на-ли утрѣ хората ще знаятъ, че политическиятъ партии ги прощаватъ по единъ такъвъ негласенъ и негласенъ начинъ? Тогава прѣстѣпността пакъ ще съществува. Искате ли тя да не съществува, наистина, дѣйствайте открито, прокламирайте тѣзи политически условия, които налагатъ амнистията и бждете смѣли и рѣшителни! Вие държите бждещето въ рцѣтъ си, вие днеска давате това, което нѣма защо утрѣ да го дадете, за да можете да внесете слабостъ въ частъ отъ българския народъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Джидровъ! Трѣбва да свършите вече.

Д-ръ П. Джидровъ: Азъ започнахъ въ 5 ч. и мисля, че имамъ на разположение още цѣла часъ.

Отъ лѣвицата: Още 40 минути има.

Д-ръ П. Джидровъ: Сега пристѣпямъ, г. г. народни прѣдставители, къмъ ония материялни условия, които продиктуваха, които развиха самата прѣстѣпностъ, за да се туря въ съгласие съ мотивитѣ на правителствения законопроектъ. Азъ подчертавамъ тия думи въ доклада. Това не значи, че азъ точно тѣхъ искамъ да копирамъ. Подчертавамъ ги, защото се даватъ отъ това мѣсто, отъ правителствена страна.

Г. г. народни прѣдставители! Вие повикахте войниците въ едно голѣмо число, цѣлия български народъ повикахте — не вие, други — сѣ едно, повика се той. Отвори се една война, вдигнаха се всички хора съ всякакви политически убѣждения, и противници, и привърженици, и принудени хора, всички отидоха тамъ, всички дѣйстваха, безъ разлика на политически убѣждения; всеки бѣше длъженъ да отиде и отиде. Но, ние не сме ли длъжни, когато пледираме, когато дебатираме тукъ въпроса за амнистията, не сме ли длъжни, г. г. народни прѣдставители, да видимъ, какъ се създаде тая атмосфера за прѣстѣпностъ, да-ли, наистина, при други условия нѣмаше да се избѣгне тая прѣстѣпностъ? И ако при други условия тя можеше да бѣде избѣгната, можете ли вие чистосърдечно да оставите наказанията да висятъ надъ главитѣ на хората? Ако тия условия, които причиниха прѣстѣпността, сж условия, създадени не отъ войницитѣ, не отъ въоръжения български свѣтъ, а отъ друго, и ако наистина, видимъ, че има тежки грѣхове, дори прѣстѣпления — а ние искаме да се анкетира цѣлата война и управлението около войната — г. г. народни прѣдставители, това показва, че българскиятъ народъ самъ по себе си и въ такъвъ трагически моментъ не е прѣстѣпенъ, и ако при това е проявилъ прѣстѣпностъ, особено въ втората война, до голѣми размѣри то е случайно, то се е диктувало отъ ония условия, които ни се излагатъ въ мотивитѣ на правителствения законопроектъ и които азъ бихъ искалъ да допълня.

Г. г. народни прѣдставители! Точната цифра на количеството войска, която се взе, азъ не зная, но ето ви основа за амнистията: споредъ изчисленията на г. Кирила Поповъ, директоръ на статистиката, взеха се извънъ домоветъ 750 хиляди души, едни на бойната линия, други се поставиха по разпоредение на министерствата за нуждитѣ на войната, за подготовката ѝ. Яа въвежда ѝ, на операциитѣ и

т. н. Да-ли тази цифра е вѣрна, не зная. 700 хиляди души отъ 20 до 60 години правятъ 90% отъ цѣлото българско гражданство на тази възраст. Едни сж били заняти тукъ, други на друго мѣсто. Съ други думи, г-да, това е пръвъ исторически примѣръ — цѣлъ народъ въ услуга на войната! Споредъ начина, по който ние извадихме войската, ако трѣбваше да се изкара такава отъ другитѣ държави, при тая пропорция, Франция трѣбваше да облѣче 7 милиона войници, Германия — 12.500.000, Русия — 24 милиона, което би било чудовищно. Това значи български народъ. Е добръ, този български народъ ние го взехме отъ неговитѣ къщи, отъ неговитѣ домове. Г-да! Голѣма частъ отъ българския народъ е земеделски; въ болшинството си, въ 80%, той е привързанъ къмъ своята земя — варете го, колете го, печете го, привързанъ е. И когато той бѣде заставенъ да се откаже отъ къщата си, отъ имота си, той не мисли толкова, че ще умре, колкото, че не е у дома си, при своитѣ си, при нивитѣ си. Цѣла генерация какъ той не е отивалъ на война. Вие вземате този човѣкъ, вземате това мнозинство, прѣскате го въ услуга на войната и го бавите 11 мѣсеца. При това, и офицери, и вѣстникари, и политици, и ние, и вие, му казваме: „Неправилно и прѣстѣпно те бавиха“. Ако това е така, наистина, г-да, очевидно е, че този свѣтъ е билъ при едни изключителни условия, при едни условия, които не сж прѣдполагани и отъ авторитѣ на военно-сѣдебния ни законъ, отъ законодателитѣ на този наказателенъ законъ. Този свѣтъ, който отиде по ваша заповѣдъ съ ентусиазмъ да се бие и за 25 дена свърши войната, срѣна една въковна империя, накрая, слѣдъ 11 мѣсеца, сочите хиляди и хиляди прѣстѣпници, нѣмаме ли право да ви кажемъ: вие го откаснахте отъ семейството му, той не е навикналъ, той е при изключителни условия, простете му, защото той по природа, по своитѣ национални качества не е прѣстѣпникъ. Г. г. народни прѣдставители! Ето ви единъ голѣмъ мотивъ за амнистия, обсъдете го, и вие не можете да не го прѣцѣните, не можете да не му дадете стойностъ. Но само това ли е?

Г. г. народни прѣдставители! Войната се почна, знаете какъ, войната се свърши, тоже знаете какъ; войската изигра една епопея. И слѣдъ всичко това войската на 29 октомврий чу, разбра, г. г. офицеритѣ ѝ го казаха, началницитѣ ѝ го казаха, че на тая войска, която побѣдоносно се би, е прѣдложено миръ отъ Кямилъ-паша. Българинитѣ е ограниченъ; българскиятъ селянинъ, който е голѣмото множество, не познава, освѣтъ близкото село и околнския градъ, но него вие го турихте въ една война, той излѣзо навънъ и видѣ тракийскитѣ полета, видѣ двѣ морета — той знае днесъ географията на Балканския полуостровъ. Това знае днесъ българскиятъ селянинъ. Днесъ той знае Мраморното и Бѣлото морета, и ви казва: кое трѣбваше и кое не трѣбваше; той ви казва за кое неправилно се спирахте и за кое трѣбваше по-скоро да мислите. Слѣдователно, този български народъ, който въ своята грамадна частъ отиде и свърши войната и разбра, че на 29 октомврий му искатъ миръ — вие днесъ му философствувате за миръ и примирие, вие днесъ спорите за компетенцията на военнитѣ и граждански власти за сключането на примиренето — петъ пари не струватъ тѣзи спорове — този български народъ, който си изпълни своя дългъ, наложенъ му отъ държавата, този народъ, който се би и даде жертви и ги даде повече, отколкото пропорционално даде Германия или Франция въ френско-пруската война, този народъ искаше наврѣме да се свърши войната. По-нататътъ този народъ не разбира вашата философия въ политиката. Г-да! Вие, които водите обществото, вие прѣдставителитѣ на тази класа, която днесъ се силно развива и иска морски пътища, иска желѣзници, иска кул-

тура и стопанско развитие, иска да произвежда, иска да търгува, иска пшеница в Европа и Азия, вие ще защитавате нейните интереси. Но съгласете се, че този селски народъ, който живее в село, който не познава, освен своя околийски градъ и рѣдко окръжния градъ, този народъ, който имамъ да ги оре и на зелено да ги продава . . .

И. Ангеловъ: Отъ името на кой народъ приказвате: отъ името на прѣстѣпниците ли, или отъ името на българския народъ?

Д-ръ П. Джидровъ: Отъ името на българския народъ. Не дори отъ негово, а отъ мое име.

И. Ангеловъ: Вие приказвате отъ името на прѣстѣпниците.

Д-ръ П. Джидровъ: Азъ говоря за този български народъ, какъвто е. Та вие сигурни ли сте, г. Ангеловъ, че за Васъ не гласуваха „прѣстѣпници“?

И. Ангеловъ: Не гласуваха. И за тебъ не гласуваха. Ти знаешъ отъ дѣ си избранъ и тамъ нѣмаше прѣстѣпници.

Д-ръ П. Джидровъ: Ние сме отъ щастливия окръгъ. — Г. г. народни прѣдставители! Този народъ, който е такъвъ, не го защитавамъ въ това, азъ бихъ го укорилъ, че е такъвъ. Г. Ангеловъ мисли, че азъ отъ негово име говоря и че искамъ да го похваля. Азъ съжалявамъ, че е такъвъ, азъ бихъ го укорилъ, че не е по-високо културенъ, защото ако бѣше по-високо културенъ и при по-високо политическо съзнание, катастрофата въ България бѣше невъзможна. (Ржкоплѣскане въ крайната лѣвица и лѣвния центъръ) Вие си имате своите съображения, вие си имате философия на своята политика, но . . .

И. Ангеловъ: Тя е философия и на вашата политика, защото г. Сакъзовъ казва, че прѣзъ Петербургъ трѣбва да се мине. Вие виждате отъ дѣ ни изедоха.

Д-ръ П. Джидровъ: По-важно е, г. Ангеловъ, да разберете моята мисълъ, отколкото да спорите. — Г. г. народни прѣдставители! Този народъ не може да разбере вашата философия на политиката. Не може да разбере и нашата, каквато ние му я казваме, защото ако бѣше ни разбралъ, щѣше да ни послуша. Тоя народъ, слѣдователно, стои при едно такъво положение: „Мене ме каратъ да се бия, когато Кямилъ-паша иска миръ, когато азъ надвигъ, когато въ Македония нѣма турчинъ. Защо ме каратъ да се бия?“ Г-да! Кажете си го открито, че офицеритъ прѣскаха, какво България иска да вземе Цариградъ. Ами че всички мислѣха, че въ Цариградъ ще се върви слѣдъ падането на Одринъ. На-ли се прѣнасяха крѣпостнитъ оржия? Тогава всички разбраха, че къмъ Цариградъ ще се върви и бѣше ужасно, когато се прѣсна даже слухътъ, че всичко било приготвено за тържественото влизане въ Цариградъ. Е добръ, казвамъ, вие може да имате съображенията на вашия интересъ, може да имате съображения и на етикеция, на уважение, къмъ господаря ви, може да давате мѣсто на империализма въ България, на такава политика даже, на която да сте носители искрени или пейскрени — то е друга работа, но тая политика народътъ не разбира, даже казвамъ ви, г-да, народътъ не разбира и това патриотическо чувство, за което вие постоянно говорите. Той е патриотъ въ такава смисълъ — да добрува. Вие му казвате: „Патриотъ си да умрѣе, за да вземемъ Вѣлото море, Шаръ планина и дори

Цариградъ“. Той не разбира какъ така „азъ да умра, а тѣ ми говорятъ тукъ за патриотизъмъ, какъ така азъ да си съсия съмѣството, здравето, живота, а пъкъ тѣ да ми говорятъ за добро на народа“. Види се, този народъ е въ такова състояние, за което ние трѣбва да съжаляваме. Не трѣбва да говоримъ, че той поведе войната и, слѣдователно, че той трѣбва да понесе и риска на войната. Други я поведоха, други я командуваха, и тѣзи, които я командуваха и водиха военно и политически, посяятъ една голѣма отговорност, която отговорност създава условия за прѣстѣпност. Сега, г. г. народни прѣдставители, азъ много очаквамъ отъ г. военния министъръ да ни каже колко бѣгства отъ бойната линия е имало въ сраженията съ турцитъ, макаръ че това бѣха грозни сражения отъ гледище на жертвитъ, защото България даде много жертви, и можеше да има страхливи да бѣгатъ. Но азъ искамъ най-милостивъ къмъ тѣхъ да бѣде г. военниятъ министъръ, който знае какво значи единъ селянинъ да го лишатъ отъ животъ. Може отъ страхъ, отъ слаби нерви, отъ хиляди други индивидуални причини едно лице да извърши прѣстѣпление . . .

3. Ангеловъ: Нека каже колко има такива.

Д-ръ П. Джидровъ: Вие искате да ми прѣчите ли?

3. Ангеловъ: Допълваме Ви.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Нѣма нужда отъ Вашитъ допълнения.

Д-ръ П. Джидровъ: И така, г. г. народни прѣдставители, това е вече едно условие: Кямилъ-паша иска миръ, а тѣ не сключватъ миръ. Ние въ Люле-Бургазъ шестъ дена почивахме въ дъждъ, калъ, не прѣслѣдвахме неприятеля, а войникътъ искаше да го прѣслѣдваме. Какво показваше това? Показваше, че се очаква краятъ. Докато Кямилъ-паша иска миръ, не щете ли на 4 и 5 ноемврий става атаката на Чаталджа. Войската се излага: съ нея и задъ нея нѣма достатъчно крѣпостни оржия, нѣма надлежна артилерия. Азъ не ги разбирамъ тѣзи работи, ще ми прости г. военниятъ министъръ, но фактъ е, че нѣмахме достатъчно артилерия, която да поддържа боя. Не чуваме утѣшителния гласъ на топа, казваха войницитъ. Ние не знаемъ да-ли нашата артилерия ще срази неприятелската, но ние искахме да я чуемъ за утѣшение, за да можемъ да вървимъ напредъ. Нѣмахме достатъчно артилерия, отговарятъ. Че какъ така излагате войската безъ достатъчна артилерия? Вие давате заповѣдь, два дена бой правите, не вземате нужнитъ мѣрки: 17 хиляди души излизатъ отъ строя, това се разнася по цѣлата войска. Вие искате тази войска да бѣде дисциплинирана, да върви рѣнаги като овца на заколение? Г-да, това сж хора! Но отивамъ по-нататкъ. Стана примирението; българската войска чака съ мѣсеци въ Лондонъ да стане нѣщо, но въ Лондонъ нищо не става. Въ това врѣме именно се създаде голѣмо настроение. Азъ бихъ желалъ, г-да, да се мѣрнѣе тамъ при войската г. Даневъ — той отиде тѣй нѣкакъ си транзитъ — за да видѣше какво е настроението, защото то бликаше въ хората. Г. Даневъ бѣше прицѣлната точка. Виносътъ или не, не е тамъ въпросътъ. Той бѣше прѣдставителъ на тази политика на правителството. Г. Даневъ се псуваше, нападаше, престижътъ му се опонваше, всички викаха противъ него. „Некадѣрентъ, не може нищо да направи“ — псуватъ съ редѣха. Това г. Даневъ най-малко трѣбва да го е научилъ. Е добръ, слѣдъ всичко това, като се смѣнихме, първата армия трѣбваше да отстъпи и да заемаше други позиции. Г. военниятъ министъръ трѣбва да знае, че това бѣха вторитъ сини-

клийски позиции, копани при калъ, при снѣгъ, при студъ. Защо се правѣше това? Смѣташе се, че турцитѣ ще навлѣзатъ и тогава ние при единъ по-широкъ фронтъ ще ги натикаме къмъ Мраморното море и по петитѣ имъ ще минемъ Чаталджа безъ артилерия. Това е фактъ. Какво стана обаче? Азъ четохъ въ нѣмската преса приведено едно мѣродавено мнѣние, ми се струваше, на тѣхния воененъ министъръ: българитѣ нѣма да ни уловятъ въ капана, ние нѣма да отидемъ тѣй да се подлѣжемъ, че да влѣзатъ въ Цариградъ. Българитѣ стояха, чакаха; и слѣдъ като се прѣкъснаха прѣговоритѣ за миръ, мѣсецъ и половина имаше негласна война. Това бѣше най-страшното, защото страхътъ при обикновенъ бой минава, трае день-два, но това сѣ дни, денонощия, които не знаешъ какъ ще прѣкарашъ. Съгласете се, че това влияе върху духа, върху нервитѣ, върху психиката на всѣки български войникъ. Слѣдъ това какво стана? Ние отиваме вече къмъ една нова война. Азъ ви увѣрявамъ, г. г. народни прѣдставители, че народътъ не искаше продължение на войната. Ако бѣхте питали народа, тогава той съ своята искреностъ, щѣше да ви отговори: „Ние не щемъ войната по-нататъкъ. Правихме я, какво я правихме, слѣдъ Люле-Бургазъ не я щемъ“. Това ще потвърдятъ всички.

И. Ангеловъ: Казаха, че нѣма нужда, а не „не щемъ“.

Д-ръ П. Джидровъ: Асѣж нѣмаше нужда. Ако тамъ, когато народътъ бѣше най-добъръ, вие безъ нужда го поставихте още 8—9 мѣсеца на изтезание, за да създадете една атмосфера, която ще способствува заразата и развитието на този прѣстѣпенъ бацитъ, какъ смѣте вие непрѣмънно да държите българския войникъ индивидуално отговоренъ?

И. Ангеловъ: Ние не го знаемъ, а политикитѣ го знаеха. Ние си изпълнихме длъга тамъ.

Д-ръ П. Джидровъ: Ако има виновници, било отъ тукъ, било отъ тамъ, откъдѣто и да е, анкетата ще установи вината и виновникитѣ. Въ таквъ случай трѣбва да знаемъ едно, че се създадохъ условия, които тровѣха душата на българския войникъ и че този български войникъ не можеше вече да изтърпява. Слѣдъ принудителната вече атака на Одринъ, пакъ добръ че карае. Всѣки си мислѣше, и вие, и генералитѣ си мислѣха: пакъ добръ, че кара този български войникъ. Безспорно, българскиятъ войникъ не е много културенъ. Знае се, че културниятъ войникъ така май прѣвъ просото не можете да го карате да върви. Нека да се сбие Германия, за да видимъ, да-ли германскиятъ войникъ ще даде тия жертви. Одринъ се атакува, падна, слава на всички, които го прѣвзеха, обаче останаха жертви и печалъ на тия сѣмейства, които пострадаха. Но, г-да, имаше ли смисълъ всичко това? Българскиятъ войникъ виждаше, какъ постоянно го блѣскаха въ нѣкакви стѣни и слѣдъ туй разбра, че е било безумно неговото блѣскане. Одринъ трѣбваше да падне — прѣвзеха го. Същевременно дадохъ директива да се прѣвзематъ старитѣ чаталджански позиции, които отъ Люле-Бургазъ до тамъ безъ човѣшки жертви се взеха — турцитѣ бѣгаха, нѣмаше ги, безъ жертва ги завладѣхме и сигурно турцитѣ никога не сж могли да ни изпѣдятъ отъ тамъ. Ние напуснахме синикийскитѣ позиции, почна се по цѣлия фронтъ единъ бой дѣйствително силенъ. За два дни се взеха старитѣ позиции, но вече съ жертви. Една позиция не се сдава, тя е арнаутъйската, укрѣпена височина при Буюкъ-Чекмедже. Г-да, Одринъ падна на 13 мартъ, слѣдъ туй се чака разпореждане какво да стане съ I дивизия, която бѣ въ борба съ една цѣла армия — компетентни лица се произнасятъ, че ар-

наутъйската позиция е естествено продължение на чаталджанската позиция, че ако по-рано е взета отъ насъ, то е защото въ бързината турцитѣ не сж могли да се укрѣпятъ и сж я напуснали, но сега сж се укрѣпили съ всички прѣдохранителни срдѣства и отъ нея направиха добръ укрѣпена опозиция. Да я вземашъ, когато не мислишъ да прѣвземашъ Чаталджа, това е безумие. Заповѣдта е: „Вземете старитѣ позиции“. Старитѣ позиции се взематъ, освѣнъ единъ пунктъ. Слѣдъ прѣвземането на Одринъ командирѣтъ на армията не пита главната квартира: „Имаме сериозни прѣчки, какво да правимъ? Има ли нужда да прѣвзимаме тази позиция?“ Главната квартира бѣ ангажирана съ правителството на свѣтъ, на влизане тържествено въ Одринъ, въ борба съ сърбитѣ за Шукри-паша, а тамъ при Мраморното море се поставяха хората на голѣмо изпитание. Нещастieto се падна на 37 полкъ. Слѣдъ като дивизионниятъ командиръ не можа да убѣди армията, че не бива, че е безсмислено да се взема тази позиция, слѣдъ като отъ морето дѣйствуваха и стояха на единъ километъръ разстояние осемъ парахода, които бѣлваха огънь къмъ войската, при всичко това се даде рѣшителна заповѣдъ за продължение. Трѣбваше 37 полкъ безъ гаубици — гаубицитѣ стояха въ Гюджукъ-Сейменъ, искаха се съ псувни, които се чуваха, отъ войникитѣ, но не се даваха — да атакува позицитѣ; атакуваха се прѣднитѣ позиции, вземаха се, и за два часа съ крѣтосанъ огънь и отъ укрѣпленията, и отъ морето, отъ 8-тѣ парахода, 1400 души отъ 37 полкъ излѣзоха отъ стрѣя, останалитѣ бѣгаха въ панически страхъ.

П. Генадиевъ: Това не е вѣрно, че сж бѣгали въ панически страхъ.

Д-ръ П. Джидровъ: Какъ не е вѣрно? Г. Генадиевъ! Политика не правя. Добръ. Вие ще оправите тази грѣшка. Азъ не говоря като компетентенъ, който трѣбва да има всички данни. — Г. г. народни прѣдставители, грѣшка може да има въ цифрата. Ами това сж убийства — цѣлиятъ 37 полкъ бѣше разнебитенъ. Който малко-много е запознатъ съ тая работа, щѣше да разбере, че тоя полкъ не е вече за работа. Разбира се, отъ него ще има хора, които сж бѣгали. По-нататъкъ се създадохъ още повече условия, кждѣто простиятъ войникъ разбра положението. Създаде се, г-да, разположение въ душата на индивидуума да извършва прѣстѣпления. Но това разположение, тази прѣдразположеностъ въ душата на човѣка не е вече отъ него, не е по прѣстѣпно придобиване, но тя е отъ условията, създадени извънъ неговата воля, извънъ неговитѣ желаня. Азъ ви моля да внимаете въ тѣзи условия, да прозрѣте тѣхното въздѣйствиe върху психиката и душата на отдѣлния войникъ и да бъдете справедливи, и слѣдователно, кротки къмъ него. Да не говоря по-нататъкъ — продължи се мизерията до безконечностъ. Най-сетѣ, г-да, знаеше се, че трѣбва да се свърши. Войникътъ критикуваше правителствената политика, войникътъ, г-да, по-умно мислѣше и отъ правителство, и отъ опозиция. Азъ имамъ тукъ на разположение, г-да, да ви чета, какво е писалъ в. „Миръ“ и какво в. „Народни права“. В. „Миръ“ ще се извини: „Азъ съмъ правителство, трѣбва да пиша тѣй, за да застрашавамъ“. Но в. „Народни права“, органътъ на либералната опозиция, на днешния шефъ на правителството, на г. Радославова, пише работи, които сж явно противни на волята и на желанието на българския народъ. Азъ ще ви питирамъ, г-да, само за справка бр. бр. 97, 98, 100, 103, 104, 105, 107, 108 — 14 май вече — 109, 112 и т. н.

Министъръ Х. Поповъ: Отворени врата разбивате. Ние не отричаме, че сме били за войната. Ние сме

схващали така като опозиция, защото не сме знаели всичко.

Д-ръ Н. Санаровъ: Не само това. Въпросътъ е за Цариградъ.

Нѣкой отъ лѣвицата. Въпросътъ е за Силистра.

Д-ръ П. Джидровъ: Г. Поповъ! Вие сте били за войната.

Министъръ Х. Поповъ: Да.

Д-ръ П. Джидровъ: Но важното е, че пѣлиятъ народъ вече не искаше войната. Въпрѣки това, което ние ви казваме за пѣлия въоръженъ народъ, вие пишехте, че българскиятъ въоръженъ народъ чака съ нетърпѣние да му се даде заповѣдъ, за да отиде срѣщу своитѣ неприятели.

Министъръ Х. Поповъ: Съгласенъ съмъ. Всички го казваха.

Д-ръ П. Джидровъ: Ами на-ли е тамъ грѣхътъ, дѣто вие го казвахте, безъ да знаете, а цензурата го допускаше, за да повдигне духа на войската.

Министъръ Х. Поповъ: Това бѣше идея на пѣлия народъ. Искане се Македония, искане се изпълнението на договора. Вазовъ не пишеше ли стихотворение: „Па ща си ти“, и не си ли ти самъ ржкоплѣскалъ?

Д-ръ П. Джидровъ: Вазовъ е писалъ и Вие го хвалите тукъ. — Г-да! Не е въпросъ да нападнемъ васъ, ами да изтъкнемъ, че се създаваше една атмосфера, която бѣше прѣмо противъ желанието на войника, на дѣйствующето лице, на подсъдимия, когото ще трѣбва днесъ да сѣдите, или да оправдаете, или да амнистирате. Правителство и опозиция слѣд-ваха една политика, противна на неговитѣ желаниа и на неговитѣ интереси, тъй както той ги схващаше. Вие, въпрѣки това, наложихте тая политика. Правителството се извинява, че то не искало, а вие казвате, че трѣбвало самъ царятъ да поеме тази работа въ своитѣ ржци. Въ единъ брой отъ вѣстника си вие авторизирате царя да поеме самъ въ своитѣ ржци сѣдбинитѣ на България и да заведе 620-хилядната армия на другия край — това чакаха войската. И когато тая войска вие я влячихте нататкъ, азъ мога да ви кажа, че тя не вѣрваше, че ще има война съ съюзницитѣ, но когато за мигъ допускаше тази евентуалностъ, треперѣше, не искаше войната. Е добръ, вие, тѣ, той, всички управляющи фактори наложихте войната.

Министъръ Х. Поповъ: И неуправляющи.

Д-ръ П. Джидровъ: И неуправляющи. Всички наложиха войната. Добръ, азъ ви питамъ, защо слѣдъ всичко това вие правите противното на желанията на народа? Това не сгжестява ли тая атмосфера, и така вече доста сгжестена?

П. Генадиевъ: Самъ г. Джидровъ е отъ Щипъ и я желалъ. Ами г. Фаденхехтъ, чрѣзъ в. „Народна воля“, не искаше ли войната?

Д-ръ П. Джидровъ: Г. Генадиевъ! Отъ това нѣма да спечелите, ако кажете това на мене. Азъ нѣма да се увлѣка въ лични разправии. Нашата партия е имала възгледъ; вие сме изказали този възгледъ. — Г-да! Моята мисль е тази: ако дори азъ бихъ искалъ войната, азъ трѣбва да пося отговорностъ, азъ съмъ виновенъ. Но затуй, че всички сж искали вой-

ната, трѣбва ли да страдатъ тия хора, които по ваше, по наше, по общо шѣние на интелитентни, на управници, по чужда вина добиха психика за прѣстѣпни дѣяния? Не е въпросъ мене да обвинявате, себе си да оправдавате. Въпросътъ е, при тия условия, за които говори г. г. министърътъ на правосѣдието, които обективни условия азъ разширявамъ — азъ ви посочихъ, какъ се създадохъ тѣ, азъ ви казахъ, колко тежки бѣха и каква наситена атмосфера се създаде за българския войникъ — вие караете българския войникъ на касапница. Той не искаше да умира. Вие насила го караете да умира. Офицеритѣ не сж се били тъй добръ по-рано, сега ги туриха напрѣдъ. Това значеше нахърнение дисциплина — да се излагатъ офицеритѣ.

И една държава съ народна милиция може да дойде до война. Немъ мислите, че като искаме народно въоръжение, и ни нападне нѣкой съсѣдъ, ние нѣма да се биешъ? Тая народна армия ще има инструктори офицери. Та немъ като избиятъ всички офицери, за войника ще бѣде по-добръ? Не, но очевидно, когато дойде работата до тамъ, това показва, че атмосферата е вече заразена съ прѣстѣпенъ ба-цилъ, че нѣма вече мѣсто за хладния разсѣдъкъ, че нѣма мѣсто за патриотизъмъ. Вие караете народа не да довърши една епопея, а вие го караете да се самопожертвува за безумието и прѣстѣпността на други хора. Това не можете да искате отъ него.

А тъкмо тогава, при втората война, се създадохъ голѣмитѣ прѣстѣпления, които се намиратъ така спокойно и студено изредени въ военно-наказателния законъ.

Г. г. народни прѣдставители! Когато българитѣ-законодатели сж писали тоя законъ, когато офицеритѣ сж го диктували, когато Военното министерство го е прѣпорѣчало и народното прѣдставителство го е гласувало, тогава никой отъ тѣхъ не е ималъ прѣдъ видъ картината, която се създаде при войната на България съ своитѣ неприятели. Не сж имали прѣдъ видъ тази картина, г-да. Мнозина за пръвъ пѣтъ сж вземали команда. Хора, които не знаеха по опитъ какво е война, дѣйствуваша. Е добръ, ако всичко това е така, ако вие правѣхте опитъ, ако вие сте създали строги закони, за да имате дисциплина и въпрѣки тия строги закони и при тоя кроткъ и послушанъ български народъ, на края на войната нѣмахте дисциплина, кѣдѣ ви е гаранцията, че съ наказанията тя ще се закрѣпи, ще се създаде? Г-да! Когато наказанието е масово, азъ ви казвамъ, прѣстѣпно е да прилагате законитѣ, и заради това е правото на парламента да амнистира. Да амнистирашъ, значи да опростишъ, да хвърлишъ було на миналото, да оставишъ хората спокойно да вървятъ по пътя, който води напрѣдъ, по пътя на мирното развитие на България, по пътя на обновлението. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, дайте възможностъ на тоя свѣтъ, прѣстѣпенъ не по дѣла, прѣстѣпенъ не по национална черта, прѣстѣпенъ не по наследство, прѣстѣпенъ не защото не е искалъ дори да се бие по ваша заповѣдъ, но прѣстѣпенъ, защото атмосферата бѣ наситена съ прѣстѣпни бацили и той ги лапаше безъ да ше, както холернитѣ бацили, дайте му възможностъ да върви напрѣдъ. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица)

Г. г. народни прѣдставители! Влѣзте въ положението на този войникъ; недѣйте прави вие капиталъ за себе си отъ това, въ какво ще си помогнете, и въ какво ще си поврѣдите на себе, като партия, ако бихте го амнистирали. Проникнете се отъ общия интересъ на старната. Нѣма да спечеля азъ васъ, г-да, като пледирамъ за амнистията и нѣма вие да накарате тоя народъ да не ви даде утрѣ довѣрието, който е още достатъчно простъ и политически незрѣлъ.

П. Генадиевъ: Защо върви съ васъ?

Д-ръ П. Джидровъ: Сега съ васъ; ние говоримъ принципиално. — Но когато вие затваряте този народъ масово, когато правителствениятъ законопроектъ не ни дава друго, освѣнъ освобождение на 2—3—4 хиляди души, когато, вие, г-да, искате да му наложите една присѣда и да дадете работа на хиляди сѣдилища въ България съ редъ години да дѣйствуватъ противъ тѣзи, които сѣ се провинили не по своя вина, а благодарение на обективнитѣ условия, създадени и отъ управление, и отъ команда, и отъ началници, и отъ неуредици, въ такъвъ единъ моментъ вие задържате отровенъ бацилъ между маситѣ и не ще бѣде далечъ врѣмето, когато ще почувствувате грѣшката, която сте направили.

Х. Г. Поповъ: А за 26-тѣ хиляди въ Америка, тия условия съществуватъ ли?

Д-ръ П. Джидровъ: Азъ не зная, г. Поповъ, какъ вие, като българинъ и патриотъ, бихте прокудили тѣзи 26 хиляди. Азъ не се съмнѣвамъ, азъ ви заявявамъ, че тукъ, тамъ, у васъ, всѣкъждѣ, ще има мѣнишко политическа смисълъ въ главитѣ и тѣзи хора, въпрѣки вашата ограничена амнистия, ще бѣдатъ опростени. Въ това азъ тѣй съмъ увѣренъ, че се басирамъ, защото нѣма българско правителство, което ще иска да прогони 26 хиляди души.

И. Вълчевъ: По-полека говорете, слуша се.

Д-ръ П. Джидровъ: Но когато вие имъ сочите наказанието, тѣ нѣма да дойдатъ.

Г-да! Виждате вие какъ се заражда прѣстѣпността, виждате колко е далечъ прѣстѣпната воля у войника, която собствено по углавното право се прѣстѣдва и наказва и колко всичко е било налице, за да се създаде по-нататъкъ прѣстѣплението. И ако наистина за тая атмосфера, за тия условия има отговорници въ управлението, отговорници въ партията, въ оппозиция, отговорници въ главната квартира, въ началническитѣ команди, въ заповѣдитѣ на по-долни офицери, въобще отговорници по цѣлото производство на войната, казвамъ, недѣйте замѣглява въпроса, като покривате тия отговорници, за които ужъ назначихте анкета и да искате да накажете най-невиннитѣ, които бѣха достатъчно горди да изнесатъ единъ бой, за да сломятъ една вѣковна империя. Това, г. г. народни прѣдставители, искамъ да ви кажа. Широката амнистия е винаги наложителна, помъ като съществуватъ политически условия за нейното осъществяване. Има ли тия условия, грѣшка ще направите ако приемете бърканицата отъ четиритѣ системи на законопроекта; нѣма ли ги — заличете всичко, вървете напредъ, оставете всѣки да страда. Всичко ни убѣждава да мислимъ, че ги има, и като се силая на това авторитетно мнѣние на цитирания отъ менъ учителъ Брауеръ, азъ моля да се проникнете отъ тѣзи условия, които създадоха прѣстѣпността и масовитѣ прѣстѣпления, да се проникнете отъ здравата мисълъ, че покрай тѣзи виновни и задъ тѣхъ има десетки хиляди други тоже виновни, но не прѣстѣпващи още, че ако речете да дадете истинско, справедливо правосѣдие, вие нѣма да намѣрите хора, които да ги сѣдятъ, нѣма да намѣрите затвори, където да турите виновнитѣ и осѣденитѣ. Е добръ, не трѣбва да давате правосѣдие ограничено, не трѣбва да опрощавате едни и да наказвате други, не трѣбва да оставяте царьтъ да помилва. Вземете вие, парламентътъ, народното прѣдставителство, въ своитѣ рѣшѣта тази голѣма отговорностъ за всеопрощението; турете вие було на грѣшитѣ и на прѣстѣпленията на тия хора, които работиха за това дѣло. И въ този моментъ, когато ще правите този великъ актъ на кротостъ на държавата къмъ пострадалитѣ, вие ще съграждате бѣдѣщото

на България; вие ще видите какъ е вината, ще узнаете недѣжитѣ въ организацията на армията и ще разберете какъ наложително се явява нуждата за реформи, коренни и широки, въ военното вѣдомство, които реформи само ще спомогнатъ за подкрѣпата и усилянето на дисциплината въ истинската народна отбрана! (Ржкоплѣскане въ крайната лѣвица)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Давамъ десетъ минути отидихъ.

(Слѣдъ отидихъ)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Има думата г. Василь Коларовъ.

В. Коларовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Не за пръвъ пътъ едно българско Народно събрание е сезирано съ въпроса за даването на амнистия. Въ нашата кратка политическа история има нѣколко случая, въ които правителствата сѣ считали за цѣлесъобразно и за необходимо да амнистиратъ извѣстенъ родъ прѣстѣпления. Но, струва ми се, не е имало случай, когато амнистията да е била една повелителна необходимостъ, да е била тѣй налагана отъ обстоятелствата и искана отъ народа, както въ настоящия случай.

Въ миналото, извѣстни политически партии, които посредствомъ амнистията сѣ искали да хвърлятъ булото на забвението върху извѣстни прѣстѣпления, вършени въ борбата, която въпроснитѣ партии сѣ водили при идването си на властъ. Всичкитѣ минали амнистии носятъ извѣстенъ партиенъ характеръ. Може-би, за пръвъ пътъ — не може-би, но сигурно за пръвъ пътъ — ние се сезираме съ една амнистия, която има общонароденъ характеръ. Разбира се, съображенията на различнитѣ политически партии, които днесъ поддържатъ амнистията, могатъ да бѣдатъ различни и въ дѣйствителностъ тѣ сѣ различни. Но фактътъ, какво отъ крайната дѣсница до крайната лѣвица се повдига въпросъ за амнистия и се внасятъ прѣдложения за такава, които прѣдложения вече прѣдварително иматъ подписитѣ на голѣмата частъ отъ народнитѣ прѣдставители, засѣдающа въ този моментъ въ парламента, този фактъ самъ по себе си говори, противно на тезата, която поддържаше г. Такевъ, амнистията е едно народно желание, тя отговаря на извѣстна необходимостъ и партиитѣ сѣ принудени да реагиратъ на тая необходимостъ. Но моето убѣждение, г. г. народни прѣдставители, е, че, ако повечето отъ партиитѣ тукъ, искатъ амнистията, тѣ я искатъ по съображения отъ свършено различно естество; тѣ я обосноваватъ по начини твърдѣ различни и прѣстѣпватъ съ нея различни цѣли. Това се вижда и отъ кратката мотивировка, която прѣдпоставя тритѣ прѣдложения, прѣдставени на разисквания днесъ; това сжщото се изтъква и въ рѣшитѣ, които се произнесоха досега. Нѣкои отъ ораторитѣ апелараха къмъ единодушието на парламента. Струва ми се, че това е илюзия. Едно пълно единодушие въ схващанията на амнистията, на нейнитѣ цѣли, въ мотивитѣ, по които тя се иска и дава, не съществува и не може да съществува. И азъ, г. г. народни прѣдставители, като единъ отъ членоветѣ на оная група, която тоже е внесла едно свое прѣдложение за амнистия, ще се опитамъ прѣдъ васъ да изложя схващанията на нашата група, зния съображения, които сѣ ни диктували тая законодателна инициатива, и ония цѣли, които ние прѣстѣдваме съ нея. Азъ нѣма да искамъ да убѣждавамъ всички ви въ правотата на моитѣ възгледи, струва ми се, че това не е и необходимо.

Първиятъ въпросъ, който при единъ законопроектъ за амнистия се поставя и който трѣбва

обезателно да бъде разгледанъ, то е въпросътъ, тъй да се каже, за общественно-политическите условия, при които този законопроектъ се внася. Амнистията се иска, г. г. народни представители, за прѣстѣпления, извършени прѣзъ време на една война, на една голѣма кръвопролитна война. Е добръ, тази война създаде условия, които трѣбва да бъдатъ разгледани, за да може да се намѣри мѣстото на амнистията, да се обоснове въ нейните общественно-политически мотиви и да се опрѣдѣли нейната цѣлсообразностъ. Разбира се, не е тукъ мѣстото да се излагатъ всичките онѣзи условия на страшната война, но въ всеки случай нужно е да бъдатъ тѣ изтъкнати, да бъдатъ охарактеризирани съ нѣколко общи черти, защото само по такъвъ начинъ вѣтътъ за амнистията ще бъде единъ обосновавъ вѣтъ. Азъ не мога, г. г. народни представители, още въ началото, когато ще разглеждамъ тия условия, да не изтъкна единъ фактъ, който отчасти биде изтъкнатъ, не мога да не приведа известни цифри въ допълнение на ония, които известни оратори привеждоха. Това бѣше една война при участието на цѣлия български народъ. Ако вие се обърнете къмъ официалната статистика, напр. за 1905 г., вие ще видите, че мъжкото население на възраст отъ 20—45 години, тѣмко онова население, което трѣбваше да носи военната повинностъ прѣзъ време на войната, е възлязло крѣгло на 650.000 души. Е добръ, тукъ ни се каза, че въ двѣтъ балкански войни българското правителство мобилизиращо 640-хилядна армия. А това е абсолютно, буквално цѣлиятъ български народъ, т. е. цѣлото негово мъжко население, което се намираще въ периода, въ възрастта, когато то носи на гърба си военната повинностъ. За да може да се разбере значението на тия цифри, трѣбва, г. г. народни представители, веднага да сравня това неимовѣрно усилие на българския народъ въ тѣзи войни съ усилието на французкия народъ прѣзъ 1870—1871 г., когато той въ двѣтъ голѣми армии, които създаде — армията на империята и армията на републиката — показа усилия, които се считатъ за неподобни въ историята на народитѣ и въ тая на тѣхните войни. Достатъчно е, казвамъ, да ви посоча, че прѣзъ 1870—1871 г., когато Франция имаше едно население отъ около 36 милиона души, тя мобилизира 3 милиона свѣтъ; това прави 8% отъ цѣлото ѝ население. Българскиятъ народъ прѣзъ 1912—1913 г., при едно население отъ 4½ милиона, мобилизира 640 хиляди души, . . . —

Н. Цановъ: Като изключите и турското население.

В. Коларовъ: Което биде мобилизирано прѣзъ втората война, затова не го изключвамъ. — . . . а това е равно, г. г. народни представители, на 15% отъ цѣлото население въ България — мъжко, женско, старо, младо. Азъ не зная и не познавамъ въ историята на народитѣ подобни усилия, освѣтъ, може би, въ ония далечни епохи, когато цѣлитѣ народи бѣха войници, когато и мъже, и жени, и дѣца, всичко това, при великото прѣселение на народитѣ, вѣрвѣше като воинствена тълпа, завладѣваше и поробваше чуждитѣ народи. Но въ историята на културнитѣ народи, въ историята на войнитѣ, водени отъ културнитѣ народи, подобни голѣми свѣрхчовѣшки усилия, изнесени отъ единъ народъ, както тия на българския народъ прѣзъ 1912—1913 г., азъ не зная. И когато, г. г. народни представители, този народъ въ известна частъ на неговитѣ синове ще трѣбва да бъде сѣденъ, да бъде подхвърленъ на наказание за извършени прѣстѣпления, е добръ, това съблимно, това грандиозно обстоятелство, не може да не бъде взето въ съображение. Касае се тукъ да се изследватъ дѣлата на този народъ, на това население, което е цѣлиятъ български народъ, способенъ да

носи оръжие, да върши каквато и да бъде военна служба прѣзъ време на войната.

На второ мѣсто не трѣбва да се изпуска изъ прѣдъ видъ, че самата война бѣше една отъ най-кървавитѣ, съ най-голѣми кървави послѣдствия. Българскиятъ народъ даде и остави на бойното поле 58 хиляди свои синове; войнитѣ дадоха около 115 хиляди души ранени, една голѣма частъ отъ които, слѣдъ свършването на войната, отидоха въ гробоветѣ. Но, г. г. народни представители, когато изброявамъ кървавитѣ жертви, дадени отъ народа, азъ не мога да изпусна да не отбѣлѣжа и онѣзи жертви, които бидоха дадени отъ народа не на бойнитѣ полета, а и отъ ония, които останаха тукъ въ тая свободна земя. Цѣлото останало население въ своята грамадна частъ, тогава, когато работнитѣ сили бѣха отнети и пратени на бойното поле да проливатъ кръвта си, останало тукъ безъ подпора, безъ срѣдства за съществуване, и то отъ своя страна даде грамадни жертви на мизерията, то даде огромни жертви на епидемическите болести, на холерата, която тоже бѣше единъ отъ сателитѣ на войната. Всичко това не фигурира въ кървавата статистика като плодъ на войната, но въ всеки случай то е непосредствено послѣдствие отъ войната, то не може да бъде разгледано откъснато отъ самата война.

На трето мѣсто, войната коштува на българския народъ огромни материялни жертви. На първо мѣсто, на бюджета на българската държава тази война коштува не по-малко отъ 1 милиардъ лева, една сума, равна на приходитѣ на държавата за цѣли петъ години. Но само това ли сѣ материялнитѣ жертви, понесени отъ народа? Ами всичките ония загуби, които прѣтърпѣ непосредствено самиятъ народъ, всичките загуби, които се дължатъ на участието му въ войната, онова материялно разорение, причинено непосредствено отъ участието на работнитѣ сили въ войната, причинено, тъй сжщо, отъ нахлуването на чужди войски въ нашата земя? Всичко това, г. г. народни представители, ако би могло да бъде отчислено, то би възлѣзло на огромни, невѣроятни цифри. Ние не можемъ да го отѣнимъ, но на всеки случай всичко то тежи върху гърба на народнитѣ маси, то се чувствава отъ тия маси. И азъ трѣбва веднага да прибавя, че това собствено е дребниятъ народъ, това е работническата класа, това е бѣдното население, което понесе тия огромни материялни загуби. Защото, колкото се отнася до българската по-крупна буржоазия, до капиталиститѣ, за тѣхъ войната бѣше време и мѣсто да натрупатъ огромни богатства. И въ България, прѣзъ време на войната, тогава, когато народътъ, въ своето огромно мнозинство и кръвта си лѣеше, и материялно се разоряваше, една неизвестна частъ отъ българския народъ, въ лицето на българските капиталисти, натрупаха огромни богатства.

Х. Янковъ: И нѣкои социалисти.

В. Коларовъ: Заповѣдайте!

С. Златевъ: Казва, че вѣрно си казвалъ.

В. Коларовъ: Но, г. г. народни представители, това не стига. По-нататкъ. Ние не можемъ въ такъвъ моментъ, когато говоримъ за амнистия, да не вземемъ въ съображение онази грамада отъ физически и морални страдания, които е понесълъ българскиятъ народъ прѣзъ време на войната, въ непосредствена връзка съ тази война. Прѣди да говоримъ за онова, което въоръжениятъ народъ понесе на бойнитѣ полета, азъ тукъ споменавамъ само за онова, което останалиятъ въ България народъ изтърпѣ прѣзъ време на тази война. Разбира се за всички ония, които оставиха своитѣ сѣмейства съ осигурено материялно съществуване, за всички ония, които останаха тукъ, които не бѣха по бойнитѣ

полета, за тях войната можеше да бъде само въпрос за нравствени, морални наслади, за морално удовлетворение от победите, които вървяха една след друга на бойното поле. Но, за огромната маса, която прати своите работни сили на бойното поле и сама изостана без средства за съществуване, тази война беше една непрехватна верига от физически и морални изтезания. Народът пръв това време гладува, народът пръв това време мръс, народът пръв това време изпита всички възможни да понесе един човек лишения. Аз не искам да споменавам за всички ония морални изтезания, на които беше подхвърлен същият този народ, не искам да споменавам за ония безобразия, за ония безчестия, които бидоха вършени от хора, на които беше охолно, съ жени, съ дъщерите на българските войници и бащи, когато бяха на бойните полета. Всичко това, взето вкупом, съставлява една маса от физически и морални страдания, една маса, която създава обществената атмосфера, в която ние и в този момент живеем. Всичко това оказва влияние върху настоящето, всичко туй трябва да бъде взето въ съображение, когато ние говорим за амнистия. Лесно е за г. Такева или за един друг противник на амнистията да вземе военно-наказателния закон в ръка, в който са изброени ужасни, страшни престъпления. Ако там има престъпления, за които е предвидено смърт, за които е предвиден 3-годишен, 9-годишен, 15-годишен затвор, това действително трябва да е нещо страшно. Много лесно е, казвам, съ страшия военно-наказателен закон в ръцете г. Такева да се пита: „Неуже ли авторитет на тия грозни престъпления ние искате да ги помилвате, искате да обезличите техните отговорности?“ Но, г. г. народни представители, това може да се приказва само тогава, когато човек секвестрира и ограничи своя разум и всички свои човешки чувства, съ които възприема външния свят, когато той се затвори само въ кабинета на един юрист, на един съдия, изолиран абсолютно от външния свят, и там разглежда, съзерцава наказателния закон. Обаче, когато престъплението се разглежда не като една абстрактна същност, като едно метафизическо ентитет, като едно метафизическо понятие, но когато то се разглежда като едно дѣло на жив човек, на един човек, който живее, който има нужди, който има чувства, които схваща външния свят, който реагира на тоя свят, когато разгледате вие престъплението въ неговото естествено поражение, тогаз възмущението и удивлението ще прѣстанат, тогаз, г. г. народни представители, ние ще се удивляваме, какъ е възможно да се удивлява човек на едно предложение за амнистия. Аз не зная какъ живѣе г. Такев, аз не зная съ какъвъ народъ се срѣща той, аз не зная, да-ли това е народът на българската демокрация. Ние, които представяме една по-друга демокрация, отколкото г. Такев, ние, които претендираме да представляваме интересит на работническия народ, който всецѣло бѣше въ войната, който даде и кръвта си, и времето си, и живота си, и всичко, което имаше, защото той повече от това нѣмаше, ние му заявяваме, че тоя народъ иска амнистия. И тоя народъ иска амнистията не като една пропка на своите дѣла; тоя народъ иска амнистията като свое право; тоя народъ ви казва, че вие нѣмате право да го съдите, че вие нѣмате право да го наказвате. Отъ гледището на вашия наказателен закон, той може да е извършил престѣпление, той може да е извършил голѣми нѣща, той може да е извършил даже и голѣми престѣпления, но вие нѣмате право да го съдите, вие нѣмате право да го наказвате, затова, защото всичко това, което е извършено, народната душа го чувствува, тя го разбира като една необходимост, като едно естествено послѣдствие

отъ условията, въ които бѣше поставена тази българска въоръжена маса. Тя разбира, че туй, при тези обстоятелства, не е престѣпление. Тя, г. г. народни представители, счита, че даже и ония послѣдствия, които бидоха извършени и върху живота на отделната личност, при ония условия, не съставляват престѣпление. Вие, като управляващи, можете да държите известна мѣрка, и не само можете, но — аз съмъ убѣденъ — вие това го правите и още повече ще го правите. Аз съмъ убѣденъ, че вие нѣма да послушате напълно този гласъ на народната маса. Но фактъ е, че тази народна маса това иска.

За да свърша съ общитѣ условия, при които ние се намираме днесъ, когато разискваме амнистията, трябва, г. г. народни представители, да кажа нѣколко думи за погрома. Следъ всичко това, което народътъ прѣтърпѣ, понесе, даде, идва политическиятъ погромъ на България. Политически погромъ! Питамъ ви азъ, питамъ и г. Такева, питамъ всички тези, които днесъ говорятъ за анкета на погрома, да ми кажатъ: какъ, кога тѣ изтъкнаха отговорността на българския войникъ? Прѣди да се заговори за амнистията, вие всички, г. г. народни представители, тукъ, отъ тая трибуна, пѣлата ваша преса, въ всички ваши събрания, вие говорихте само хвалби за българския войникъ. За васъ нѣмаше прѣстѣпникъ български войникъ, за васъ дѣлата на българския войникъ донесоха само слава на България, за васъ тѣ въздигнаха България високо. Но, когато се заговори за амнистия, вие веднага забравихте всичко това, вие веднага се обърнахте къмъ войника, вие веднага искате да дирите причинитѣ за погрома на България пакъ въ дѣлата на тези нещастници, които 11 мѣсена изнасяха кървавата борба съ толкова неприатели и при толкова природни неосгоди.

Х. Бояджиевъ: Затуй, г. Коларовъ, не трябва да бързате да внасяте предложение прѣди да се свърши съ анкетирането.

В. Коларовъ: Никакъ не е бързо, г. Бояджиевъ.

Х. Бояджиевъ: Въпросътъ за анкетата трябва да се прѣдшества този.

Прѣдседателствуващъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля, г. Бояджиевъ.

В. Коларовъ: Прѣди всичко, вие трябва да дадете удовлетворение на тоя народъ. Вие приказвате за анкета, вие говорите, че ще дирите отговорницитѣ, но въ това време, когато вие се готвите да дирите отговорницитѣ — вие сте още въ началото, ще ви видимъ кога ще поставите вие на скамейката на отговорницитѣ — въ това време военното правосѣдие сграбчва въ своите ръцѣ съ хиляди нещастни войници, тика ги въ затворитѣ и издава драконовски присѣди надъ техните глави. Вие приказвате за анкета, но въ това време послѣдствията отъ този начинъ на дѣйствието вървятъ и всичко това става за смѣтка на същия този народъ.

Г. г. народни представители! Азъ зная, че — както това се направи и на нѣкои други оратори — веднага ще ми се каже: „Ние българския войникъ го хвалимъ, българския народъ го хвалимъ, но ние не можемъ да похвалимъ прѣстѣпника войникъ. Има войници прѣстѣпници“. Г. г. народни представители! Нека ония, които са били на бойните полета, ония, които са имали възможностъ отблизо да живѣятъ заедно съ българския войникъ, турятъ ръка на своето сърце и да кажатъ, кой е правиятъ, кой не е извършилъ престѣпление, кой не е извършилъ какъвто и да бѣде нарушение на военната дисциплина. Вие приказвате за прѣстѣпници войници въ лицето на нѣкакви 13 хиляди. Не 13 хиляди войници са нарушителни на дисциплината въ армията, 300 хиляди души са нарушителни на тая дисциплина.

Д. Кьорчевъ: Не е вѣрно.

А. Димитровъ: Начело съ Фердинанда, който бѣ гаше къмъ Рилския манастиръ.

В. Коларовъ: Вие тамъ, който казвате, че не е вѣрно, Вие слушайте по-скоро ония, които сж били заедно съ войниците, . . .

Д. Кьорчевъ: И азъ бѣхъ съ тѣхъ.

В. Коларовъ: . . . ония, които сж били 11 мѣсеца съ тѣхъ и които сж имали възможностъ да знаятъ, кой е виновенъ и кой не.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля, да нѣма лични разправии.

Д. Кьорчевъ: Азъ Ви моля да развиете тази мисълъ.

В. Коларовъ: Азъ ще я развия. Чакайте да видите. Азъ ще посоча злото. Но дали ще я разберете?

Г. г. народни прѣдставители! Въ войната, и въ една подобна война, въ която участвува цѣль единъ народъ, която е война на единъ въоръженъ народъ, вие не можете да прилагате ония масщаби, ония мѣрки по отношение прѣстѣпленията, вършени отъ войниците, които можете да приложите въ мирно врѣме, когато имате работа съ една постоянна армия, една армия, която специално се обучава да разрѣши опрѣдѣлени военни задачи. Вие не можете да приложите този масшабъ затова, защото въоръжениятъ народъ, и специално българскиятъ въоръженъ народъ, прѣзъ врѣме на войната се намираше при условия изключителни, необикновени, и тази изключителностъ и необикновеностъ на условията, вмѣсто, по силата на наказателния законъ, да увеличава отговорността на авторитѣ, напротивъ, дохожда не само да облекчи тѣхната участъ, но съвършено да унищожи прѣстѣпния характеръ на тѣхнитѣ дѣяния. Азъ не мога още отначало, като разглеждамъ този въпросъ, да не изтъкна, че особенитѣ условия, въ които се намираше българскиятъ войникъ, сж условия, опрѣдѣлени отъ отношенията къмъ него на българското офицерство. Нека ме прости г. военниятъ министъръ, но азъ ще изтъкна туку това, което зная отъ личенъ опитъ, отъ лично наблюдение, какво въ българската армия, въ единъ такъвъ моментъ, какъвто бѣше войната — азъ не говоря за мирно врѣме — въ, такъвъ единъ моментъ, когато цѣль народъ е призованъ да изпълни единъ дългъ, когато цѣль единъ народъ е пратенъ на бойното поле кръвта си да лѣе, като е изоставилъ на произвола на съдбата своитѣ сѣмейства, въ този моментъ българското офицерство въ една значителна частъ — това не е абсолютно, не се отнася до всички офицери — държеше по отношение на българския войникъ, баща често пѣти на половинъ дузина дѣца едно отношение, което не може да бѣде простено. Г. г. народни прѣдставители! Въ българската армия офицерството малтретираше българския войникъ, малтретираше го по начинъ позоренъ и уронващъ човѣшкото достоинство. Въ българската армия биде възведено въ система, въ законъ биенето на българския войникъ съ тояги по голо, прѣдъ фронта, при условия най-унизителни, при условия, които каратъ самия потърпѣвшъ войникъ да изгуби собственото си уважение прѣдъ очитѣ си. Г. г. народни прѣдставители! Извѣстни офицери отиваха дотамъ, че тѣ отдаваха официаленъ и тържественъ характеръ на туй противоконституционно, на това нечеловѣческо, жестоко наказание, прѣстѣпно наказание. Азъ съмъ билъ свидѣтель, какъ се е събиралъ цѣлиятъ полкъ на каре и какъ сж изкарвали на срѣдата единъ нещастенъ войникъ, който е извършилъ нѣкакво си дѣяние, обикновено незначително. Командирѣтъ

тържествено прочита неговата присѣда — 25 по голо — заголватъ го прѣдъ полка и ескекторѣтъ, палачѣтъ изпълнява присѣдата на полковия командиръ.

Т. Петровъ: По силата на кой законъ?

Недѣлчо Георгиевъ: То си бѣше обикновено.

В. Коларовъ: Азъ виждахъ, какъ не единъ, какъ десетки войници затова, защото сж извършили извѣстно опущение, нарушение на военната дисциплина, по заповѣдъ на извѣстни началници, ги подлагаха на такова наказание. Прѣзъ врѣмето, когато VII-та Рилска дивизия се прѣхвърляше отъ Македонския театръ на Тракийския, 60—70 войници отъ 22 полкъ затова, защото бѣха закъснѣли при пристигането въ единъ градъ, по заповѣдъ на дружинния и ротния командири, наредиха ги, г. г. народни прѣдставители, и единъ по единъ, единъ слѣдъ другъ, заголени, ги изтезаваха съ тояги.

Х. Марковски: Войниците отъ 22 полкъ, слѣдъ като ги помириха, въ 8-тѣ точки, въ които изказваха своитѣ искания, за да се помирятъ съ офицеритѣ, не казваха нищо подобно. Защо?

В. Коларовъ: Вие оспорвате тоя фактъ?

Х. Марковски: Азъ бѣхъ отъ ония, които помиряваха войниците отъ тоя полкъ.

В. Коларовъ: Вие оспорвате побоя, нанесенъ на 60—70 души войници отъ 22 полкъ! Моля Ви се, седете си на мѣстото. Азъ ще ви кажа по-нататъкъ, когато дойда да говоря за бунтоветѣ, защо се бунтуваха войниците.

И. Г. Поповъ: Г. Коларовъ! Имаше единъ социалистъ подпоручикъ, който заповѣда да биятъ войниците.

В. Коларовъ: Възможно е. Това е само потвърждение на тая система, която господствуваше въ българската армия.

Х. Г. Поповъ: Не е система. Попитайте единъ войникъ отъ частта, която имашъ честта да командувашъ, дали е битъ. За система не можете да говорите.

В. Коларовъ: Почакайте, моля Ви се, азъ ще Ви кажа, че имаше заповѣди, издадени въ извѣстни дивизии, които разрѣшаваша на извѣстни началствующи лица да практикуватъ побоя.

Х. Г. Поповъ: Така кажете, но недѣйте казва, че е система въ армията.

В. Коларовъ: И ако азъ говоря за система, то е затова, защото извѣстни голѣми началници считаха за необходимо да прибѣгватъ къмъ това срѣдство.

Х. Г. Поповъ: Така кажете. Не говорете, че е било система въ армията, а кажете, че въ нѣкои дивизии имало заповѣди.

Г. Нирковъ: Имаше обща заповѣдъ отъ главната квартира — за да се импликира патриотизмѣтъ.

Д. Кьорчевъ: Не е било система . . .

Х. Г. Поповъ: Може да е имало заповѣдъ въ извѣстни дивизии.

В. Коларовъ: Г. Кьорчевъ не опровергава, че това е било система, само че той намира, че така е трѣбвало да бѣде.

Й. Йоновъ: Вие самъ казахте първоначално, че не всички офицери сж си служили съ побоя. Това Ви каза и г. Поповъ.

В. Коларовъ: Да, и азъ казахъ това. Нѣмаше какво да се обижда г. Поповъ: като не е билъ никого, не е билъ.

Но, г. г. народни прѣдставители, само това ли бѣше, само този, тъй да се каже, официаленъ побой ли бѣше? Въ нашата армия офицерството въ голѣма степенъ се намираше въ неприятелски отношения съ войницитѣ. Това не се отнася до всички офицери. Азъ самичкъ познавахъ маса офицери, които бѣха истински братя и бащи на своитѣ войници. Азъ говоря, обаче, за онова, което прѣобладаваше въ извѣстни части; въ други може да не е прѣобладавало. Въ всѣки случай, азъ говоря за едни отношения, които създадоха по-късно условия за поразяване на прѣстѣпността отъ страна на войницитѣ. Не всички полкове се бунтуваха, извѣстни полкове се бунтуваха, извѣстни полкове днесъ се сждатъ за прѣстѣпления, вършени отъ тѣхъ. За да разберемъ нис прѣстѣпленията, извършени отъ тѣхъ, намъ е необходимо да разгледаме тия условия, при които сж били поставени войницитѣ, авторитѣ на прѣстѣпленията да прѣкаратъ цѣлата война. Но само това ли бѣше, г. г. народни прѣдставители? Навсѣкждѣ отношения на ругатни, на псувни, камшицитѣ, играха непрѣкъснато; войникъ ако е изостаналъ назадъ, настига го командирѣтъ му — камшикъ; войникъ се отдалечилъ нѣйде, настига го командирѣтъ му — камшикъ; войникъ нѣщо незначително направилъ, настига го командирѣтъ му — камшикъ, прѣзъ глава, прѣзъ рацѣ; войникъ, отбилъ се да пие вода, защото има нужда да пие, настигатъ го началницитѣ — камшици. За голѣма частъ отъ българското офицерство като че не съществуваше друго срѣдство да се въздѣйствува на българския войникъ, освѣн ругатнитѣ, псувнитѣ и физическитѣ изтезания.

Г. Кирковъ: Не може да има и друго срѣдство.

И. Г. Поповъ: Г. Коларовъ! Добръ е да назовете тѣзи офицери, да имъ знаемъ имената.

В. Коларовъ: Азъ мога да ви кажа и имена.

И. Г. Поповъ: Желателно е.

В. Коларовъ: Почакайте малко.

И. Г. Поповъ: Нис не оспорваме, че има такива офицери, но да ги знаемъ кои сж, за да се поправятъ.

В. Коларовъ: Г. г. народни прѣдставители! Войната бѣше мѣсто, където всѣки трѣбваше да плаща кръвния си данъкъ. У насъ военната служба не е привилегия и задѣлжение на извѣстна частъ гражданци, а тя е задѣлжение на цѣлия народъ. Е добръ, въ третирането, обаче, на този народъ отъ страна на държавата, въ материалното му поставяне съществуваше голѣма разлика, голѣма несправедливостъ. Офицерството бѣше поставено въ изключителни условия, когато българскиятъ войникъ бѣше поставенъ въ условия тѣкмо противоположни. За да може да се разбере психологията на българския войникъ, който дѣйствува, трѣбва да се влѣзе въ неговото всѣкидневно битие, да се види онова, което той вижда, което той слуша и на което той въ края на крайщата трѣбва да реагира. Българската държава, по отношение на офицеритѣ се отнесе като

сжщинска майка, която изобилно ги облагодѣтелствува, която гарантира не само тѣхния животъ и тѣхното благосъстояние прѣзъ врѣме на войната, но гарантира живота и благосъстоянието на тѣхнитѣ сѣмейства. Българската държава даде на офицера много повече, отколкото бѣше нему необходимо, за да бѣде добъръ войникъ и да изпълнява своя длѣгъ.

И. Т. Поповъ: Г. Коларовъ! Я направете едно сравнение съ офицеритѣ отъ другитѣ армии, като говорите за нашата армия.

В. Коларовъ: Г. г. народни прѣдставители! Българската държава като че нѣмаше вѣра въ патриотизма на българскитѣ офицери, и — азъ заявявамъ — това облагодѣтелствуване е една обида за българскитѣ офицери. Може-би, тѣ не я чувствуватъ, но това е една дѣйствителна обида, нанесена на тѣхъ. Българската държава, българското правителство е считало, че офицерѣтъ трѣбва да бѣде платенъ богато, за да отиде да пролива своята кръвъ.

Х. Г. Поповъ: Протестирамъ отъ името на всички правителства за тая нелѣпостъ, която говорите. Нѣма българско правителство, което да е мислило това, което Вие искате да кажете съ тоя ирониченъ афоризъмъ.

В. Коларовъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ не зная, какво е мислило българското правителство, но азъ знамъ, че тѣкмо въ този моментъ, когато тукъ се обяви, прокламира войната, въ този моментъ, когато се апелира къмъ народа и се прати на бойното поле да мре, въ този моментъ българското Народно събрание помисли най-напрѣдъ да увеличи заплатитѣ на офицеритѣ, най-напрѣдъ да увеличи тѣхнитѣ пѣтни и дневни, да имъ даде възможностъ да натрупатъ по-голѣми богатства. Първата цѣль на това Народно събрание бѣше, не да гарантира живота и благосъстоянието на 600 хиляди български граждани, пратени на бойното поле, а да даде възможностъ на 10 хиляди души офицери да натрупатъ богатство.

Н. Харлаковъ: Главно ония въ тила.

Й. Йоновъ: Г. прѣдседателю! Часътъ е 8.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Коларовъ! Ще говорите ли още много.

В. Коларовъ: Разбира се, ще говоря.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Часътъ е 8. Ще попитамъ г. г. народнитѣ прѣдставители, желаятъ ли да продължимъ засѣданието, докато свърши г. Коларовъ. Като желаятъ, моля, да си вдигнатъ ржката. (Малцинство) Значи, г. Коларовъ ще продължи своята рѣчь утрѣ.

Споредъ правилника, утрѣ Народното събрание трѣбва да разглежда прошения, но понеже г. прѣдседателѣтъ на прошетарната комисиия събщи на прѣдседателството, че нѣма готови прошения да се докладватъ, то въ утрѣшното засѣдание ще се продължи днешниятъ дневенъ редъ.

Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 8 ч. вечерята)

Прѣдседателъ: Д-ръ Д. К. Вачовъ.

Подпрѣдседателъ: Д-ръ И. Момчиловъ.

Секретаръ: Д-ръ В. Нейчевъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гължбовъ.